

**ПРОЦЕНА
КАО ФАЗА СТРУЧНОГ ПОСТУПКА
У ЦЕНТРИМА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД**

**Републички завод за социјалну заштиту
2021.**

ПРОЦЕНА
КАО ФАЗА СТРУЧНОГ ПОСТУПКА
У ЦЕНТРИМА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД
- приручник за практичаре –

Издавач

Републички завод за социјалну заштиту
Београд, Теразије 34
011 36 21 563
www.zavodsz.gov.rs
zavod@zavodsz.gov.rs

За издавача

Марко Тодосић

Приредили

Лела Вељковић

Сњежана Јовић

Ружица Јелисавац

Милан Самарџија

Штампа

График студио доо Београд

Тираж 1000 примерака

ИСБН 978-86-88171-19-9

2021. година

САДРЖАЈ

I Увод у процену

- 1.1. Шта је процена у центру за социјални рад?
- 1.2. Значај процене
- 1.3. Принципи процене
- 1.4. Предуслови за успешну процену
- 1.5. Учесници у процени
- 1.6. Методе и технике процене
- 1.7. Врсте процене у центрима за социјални рад
 - 1.7.1. Почетна процена
 - 1.7.2. Усмерена процена
 - 1.6.3. Поновни преглед - евалуативна процена

II Однос стручног радника и корисника

- 2.1. Партиципација корисника

III Садржај процене

- 3.1. Концепт потреба
 - 3.1.1. Процена потреба у социјалном раду
- 3.2. Био-психо-социјални модел
 - 3.2.1. Области - подобласти процене деце и младих:
 - 3.2.2. Области – подобласти за процену одраслих и старих

IV Процес процене

- 4.1. Кораци у методологији процене
- 4.2. Процена снага и ризика
- 4.3. Партиципација корисника у доношењу одлука
 - 4.3.1. Преговарање са корисником око закључака процене
 - 4.3.2. Преговарање са корисником око приоритета и одлука
 - 4.3.3. Ограничења партиципације
 - 4.3.4. Партиципација – могућност или право?
 - 4.3.5. Ко кога процењује?
- 4.4. Рокови

V Анекси

Реч аутора

Овај приручник је осмишљен као водич за кретање кроз процес процене као фазе стручног поступка у центрима за социјални рад.

Намењен је свим стручним радницима у центрима за социјални рад, да служи као путоказ у ефикасном и ефективном достизању најбољег интереса корисника. Намењен је и заинтересованој стручној јавности како би још боље разумели сложеност и захтевност процеса процене у центрима за социјални рад.

Искуства Републичког завода за социјалну заштиту, Одељења за процену стручног рада – супервизију, стечена у појединачним и континуираним радионицама подршке за супервизоре у центрима за социјални рад са територије уже Србије, указују на позитивне токове фокусирања на корисника и његове потребе. Са друге стране, уочљив је и развој компетенција водитеља случаја за оперативније поступање, као и за рад са различитим корисничким групама, односно различитим проблемима.

Примена стручног поступка, како је дефинисан Правилником, и даље представља изазов за професионалце у ЦСР. Различито је разумевање садржаја и процеса, односно фаза стручног поступка. Тешкоће у остваривању партиципације корисника доводе до тога да је процена понекад недовољно утемељена, да стручни поступак није увек у функцији обезбеђивања најбољег интереса корисника, да је пракса у центрима за социјални рад неујадначена, а код професионалаца се повећава ризик од "сагоревања".

- Приручник је настао из три извора:
- Теоријско – методолошког;
- Нормативно-правног (Закон о социјалној заштити, Правилник о организацији, нормативима и стандардима рада центара за социјални рад¹);
- Практичног искуства аутора у супервизијској подршци у центрима за социјални рад у Србији.

Приручник је конципиран тако да појашњава методологију процеса процене. Треба да олакша процену различитих корисничких група, иако се њиховим специфичностима не бави директно. Дефинише теоријски оквир садржаја процене, води кроз процес и даје "алатке" које помажу у реализацији тих корака.

¹ "Сл. гласник РС", бр.. 59/2008, 37/2010, 39/2011 – др. правилник, 1/2012 – др. правилник, 51/2019 и 12/2020

Приручник унапређује знања и вештине професионалаца за реализацију процене, уз поштовање најбољег интереса корисника и његовог права на партиципацију, доприноси уједначавању праксе и помаже водитељима случаја и супервизорима у центрима за социјални рад да ефикасније и лакше раде на процени.

Захваљујемо се:

- Свим супервизорима из ЦСР са територије уже Србије који су својом посвећеношћу у раду делили са нама непроцењива искуства из непосредног рада са корисницима, отворено и одговорно размењивали тешкоће и недоумице и активно учествовали у конципирању сета питања за прикупљање података у процени.
- Колегеницама и колегама који су учествовали у промишљањима и трагањима за одговорима на изазове праксе, учествовали у започињању процеса подршке, који су својим знањима и добром енергијом помогли у селекцији и формулацији питања за прикупљање података у процени и помогли у приређивању овог Приручника.

Листа скраћеница:

- ЦСР - Центар за социјални рад
- ВС - Водитељ случаја
- Правилник - Правилник о организацији, нормативима и стандардима рада у центру за социјални рад

I УВОД

1.1. Шта је процена у центру за социјални рад?

Процена потреба корисника и могућности да се на њих одговори, као фаза у спровођењу стручног поступка у центру за социјални рад, један је од кључних предуслова за квалитетну реализацију услуге за корисника. Процес процене је сложен, вишефазан и захтева велико стручно знање, умеће и добру припрему стручног радника/водитеља случаја. Сложеност процене условљена је сложеношћу самог "предмета" процене, а у социјалном раду то су „живи“ системи: појединци и породице, са комплексним својствима, одређеног временског трајања и у корелацији са другим системима друштва у којем егзистирају.

"Процена" означава организован процес прикупљања података (препознавања и оцене проблема, потреба, снага и ризика, ситуације и укључених особа) који се постепено развија како би се одредили циљеви рада са корисником, потребне услуге и мере².

Ова дефиниција, иако присутна у подзаконском акту (Правилник о организацији, нормативима и стандардима рада центра за социјални рад, у даљем тексту: Правилник), каже да је процена *организовани начин прикупљања података*.

Мишљења смо да би процену требало посматрати као *контурирани процес* у коме, прикупљајући податке, препознајемо потребе, снаге и ризике ситуација и укључених особа. Током овог процеса анализирамо и доносимо, најпре закључке, а потом одлуке на основу којих ће бити аргументована наша поступања.

Циљ процене је да се, са корисником (појединац и породица) донесе одлука (заједнички, кад год је то могуће) о незадовољеним потребама и приоритетима на којима ће се даље радити (кроз планирање и реализацију Плана услуга), а ради достизања позитивне промене за корисника.

² Правилник о организацији, нормативима и стандардима рада центра за социјални рад, Службени гласник РС, бр. 59/2008и37/2010 (погледај и чл. 15). Види: чл. 5. Правилника - 39/2011-30 и 1/2012-др. правилник.

1.2. Значај процене

Важно је да стручни радник/водителј случаја познаје методологију процене и друге релевантне аспекте процеса процењивања у социјалном раду, зато што:

- Познавање основних појмова, принципа и метода који се користе у процени корисника (појединаца и породице), је услов да се процена уради квалитетно.
- Извештај о процени је често предмет преиспитивања и оспоравања (од стране корисника, других учесника у процени, надзора над стручним радом, заштитника грађана, суда, медија...), те је примена методолошког поступка у пракси предуслов стручног поступања у раду са корисником.
- Ако су резултати процене и одлуке које се доносе методолошки засновани и доследно изведени из релевантних података, онда стручни радник има већу сигурност у раду са корисником, али исто тако и ваљану аргументацију за друге заинтересоване стране (кориснике, колеге, стручну јавност, сарадничке институције и организације идр).

1.3. Принципи процене

У спровођењу процене стручни радник се руководи следећим принципима:

- Поштовање најбољег интереса корисника
- Партиципација корисника (појединца и породице)
- Партнерски – сараднички однос центра за социјални рад и корисника;
- Фокусираност на потребе корисника, снаге корисника и ресурсе породице и средине
- Холистички приступ

1.4. Предуслови за успешну процену

Важно је имати у виду да процена треба да задовољи претходне услове, како би резултати процене заиста били ваљани и функционални.

Процена треба да буде:

- Свеобухватна, холистичка - испитивач током процене мора да узме у обзир све изворе података који могу да буду од користи за боље познавање и разумевање корисника, његовог проблема и свих околности у којима се његов проблем јавља, а који могу да буду од утицаја на процес решавања проблема; Професионалац мора да буде високо образован и стручан;
- Систематична - не насумично, већ планско прикупљање чињеница – по областима и изворима података;
- Ефикасна, фокусирана - јасно усмерена на циљ, да садржи конкретне чињенице које су релевантне за предмет процене;

- Економична - да се одвија у временски ограниченом периоду и да не одузима превише времена, односно да се не "изгуби" сврха испитивања - организовање рада на достизању позитивне промене у животу корисника;
- Континуирана и процесна - процена је процес који никада не престаје све док постоји потреба за реализацијом неке услуге, односно све док је "случај" у центру за социјални рад "активан". Процена је континуирани процес који се одвија, са корисником у свим фазама стручног поступка, као што је планирање, поновни преглед и др.

1.5. Учесници у процени

Према Правилнику, у процени учествују:

- Корисник/породица/старатељ, водитељ случаја и супервизор;
- Други стручни радници из ЦСР и професионалци из других институција, организација и система (ако водитељ случаја и супервизор процене да постоји потреба за њиховим укључивањем, што се дешава, обично, у сложенијим случајевима);
- Цео стручни тим, чије је ангажовање обавезно за одређене области рада према Правилнику, Општем протоколу о поступању и сарадњи установа, органа и организација у ситуацијама насиља над женама у породици и у партнерским односима и Посебном протоколу о поступању центара за социјални рад - органа старатељства у случајевима насиља у породици и партнерским односима.

1.6. Методе и технике процене

Употребом одговарајућих метода и техника у процени прикупљају се чињенице на основу којих се доносе закључци и одлуке у процесу вођења случаја.

У социјалном раду најчешће коришћене методе процене су:

- опсервација
- интервју
- кућна посета
- анализа постојеће документације
- инструменти за процену

У прикупљању података могу да се користе посебне скале, упитници и тестови, зависно од потреба конкретног случаја. При избору и употреби инструмената за процену, треба водити рачуна о: сврси употребе инструмента, континуитету процене, сарадничком односу корисника и стручног радника, пружању повратних информација, комбиновању различитих метода и извора података ради повећања валидности и објективности процене.

Коришћење инструмената процене за област социјалне заштите који су дати у збирци „Инструменти процене у социјалној заштити“³ може значајно да унапреди објективност и валидност процене.

Психолози у центрима за социјални рад могу да користе психолошке инструменте: упитнике, скале, тестове и пројективне технике.

1.7. Врсте процене у центрима за социјални рад

Стручни поступак у центрима за социјални рад, онако како је дефинисан Правилником, препознаје следеће врсте процене:

- Почетна процена
- Усмерена процена
- Поновни преглед - евалуативна процена

1.7.1. Почетна процена

Према Правилнику, почетна процена започиње у року који је дефинисан степеном приоритета (неодложно, хитно, редовно) и траје најдуже седам радних дана. Почетна процена обухвата општи преглед стања и потреба Корисника – Породице – Средине, према Био-психо-социјалном моделу процене.

Кључни процес током ове процене је **успостављање односа сарадње са корисником**. Сарадња се успоставља примереном комуникацијом коју корисник може да разуме, уважавањем његовог виђења проблема и укључивањем у активно трагање за могућим решењима, у складу са способностима корисника и чланова породице за доношење позитивних и конструктивних одлука.

Важно је да **партиципација** корисника, у фази процене, **не буде формална већ суштинска** и забележена у писаном облику. Водитељ случаја, у раду са корисником, треба да примењује питања за самопроцену корисника и корисниковог виђења ситуације, што је добра основа и предиспозиција за успостављање сарадње са корисником и његову укљученост у даљи поступак.

1.7.2. Усмерена процена

Поступак усмерене процене, према Правилнику, покреће се уколико се закључи да је потребно прикупити још недостајућих, релевантних података да би се донела квалитетна одлука за пружање адекватних услуга. Усмерена процена се спроводи у ситуацијама када

^{3 3} Жегарац, Н, Џамоња-Игњатовић Т, (2010), Инструменти процене у социјалној заштити, Друштво психолога Србије

су неке области остале неразјашњене након почетне процене. Покреће се, такође, када сложеност проблема и уочени ризици **захтевају продубљивање почетне процене** (нпр ментални поремећаји и проблеми у психичком функционисању, зависност од психоактивних супстанци, насилни обрасци понашања и сл.).

Усмерена процена се покреће уз сагласност супервизора, односно руководиоца службе, и траје највише 30 радних дана, од дана окончања почетне процене.

Усмерену процену може да ради и сам водитељ случаја, други стручни радник центра или/и стручњаци из других установа и служби у заједници.

У организовању заштите деце и младих, усмерена процена се обавезно спроводи у следећим ситуацијама:

- када је дете издвојено из породице да би му се осигурала безбедност;
- када се планира смештај детета ван породице уз сагласност или без сагласности родитеља;
- када случај уђе у судску процедуру, а присутна је сложеност елемената који утичу на одлуку.
- У организовању заштите одраслих и старих, усмерена процена се обавезно спроводи
- у следећим ситуацијама:
- када је покренут поступак за лишење пословне способности и код регулисања старатељске заштите;
- у другим случајевима када је за добијање потребних услуга потребан детаљнији увид у стање корисника.⁴

На основу усмерене процене, задужени стручни радник је обавезан да сачини налаз и стручно мишљење, који може бити посебан документ, или наведен у листу праћења.

1.7.3. Поновни преглед - евалуативна процена

Процена је континуиран процес који траје све време док је случај активан у центру.

Након почетне процене, у одређеним временским интервалима који су дефинисани у плану, или непланирано – због промена околности – врши се поновни преглед. Поновни преглед је управо евалуативна процена. На основу података прикупљених у датом

⁴ Правилник о организацији, нормативима и стандардима рада центра за социјални рад, Службени гласник РС, бр. 59/2008 и 37/2010 (погледај и чл. 15). Види: чл. 5. Правилника - 39/2011-30 и 1/2012-др. правилник.

временском интервалу, у евалуативној процени се даје одговор на питање шта се променило од претходне процене, да ли се планиране активности реализују и да ли се остварују очекивани исходи. У овој врсти процене, поред водитеља случаја и корисника, учествују сви други актери укључени у претходни рад са корисником и сви актери од значаја за корисника и решавање његовог проблема.

Процену дефинишу:

- однос стручног радника и корисника
- садржај процене и
- процес процене

II ОДНОС СТРУЧНОГ РАДНИКА И КОРИСНИКА

2.1. Партиципација корисника

Зашто је контакт корисника и професионалаца посебно значајан?

Реализација стручног поступка темељи се на изградњи **сарадничког односа** стручног радника и корисника. Достижање сарадничког односа је сложен процес који почива на принципима и етици стручног рада. У првом сусрету одвија се низ активности, од „размене информација“ до „процесног процењивања“, а пре свега, дешава се људски однос.

Због тога је важно да се расветли први сусрет, у коме се срећу две особе: *професионалац*, који има знања и вештине, и *корисник* који, са својим незадовољеним потребама, тражи да се знања и вештине професионалца реализују и искористе у решавању његових проблема. За квалитетан процес размене битно је међусобно уважавање и разумевање.

„Информисани пристанак“ је прва интервенција у придруживању кориснику и маневар у стварању сарадничког односа. Дешава се на самом почетку, током првог иницијалног разговора са корисником. Водитељ случаја је обавезан да тада:

- Представи себе, своју струку, професију
- Обавести корисника о разлозима позивања
- Објасни оквир и границе у добровољности учешћа корисника у процесу, када и да ли може да прекине даљи рад и о последицама прекида сарадње
- Информише о законском оквиру ангажовања ЦСР, принципима, вредностима социјалног рада
- Предочи процедуре рада ЦСР
- Упозна корисника са обавезама, улогама и одговорностима водитеља случаја

- Информише о правима, улогама и одговорностима корисника у процесу сарадње
- Предочи начине како ће у наредном периоду сарађивати
- Предочи добити за корисника - ВС не даје гаранције, већ позива корисника на одговорност у постизању тих добити
- Разматра са корисником могуће ризике у процесу рада
- Обавештава корисника са ким све водитељ може/мора да ступи у контакт у процесу рада са конкретним корисником
- Информише корисника које услуге му стоје на располагању
- Предочи правила о приватности и поверљивости (као и изузетке од правила)
- Обавести корисника коме и на који начин може да упути притужбе ако није задовољан радом водитеља случаја
- Обавести да водитељ у вези са случајем може да се консултује са колегама, или својим супервизором, као и да ће у тим консултацијама чувати идентитет корисника. Треба да објасни сврху тих процеса -унапређење рада за добробит корисника.

Када започиње и како се остварује партиципација корисника?

Партиципација корисника је принцип који се промовише у свим помажућим дисциплинама, те је и у социјалној заштити један од основних принципа рада

Активна партиципација корисника се, најчешће, препознаје и види у фази планирања услуга. У другим фазама она се не наглашава, наводи се, али се не појашњава како се остварује, нити који је посебан значај партиципације.

Важно је нагласити да се партиципација остварује од самог почетка рада са корисником, од првог контакта. Продубљује се кроз процес процене и у даљим фазама стручног поступка.

Зашто партиципација?

1. Један од основних циљева социјалног рада јесте достизање активне позиције и спремности корисника да преузме одговорност за себе и свој живот, да изађе из система социјалне заштите, кад год је то могуће и у мери у којој је то могуће - **оснаживање** корисника у циљу осамостаљивања. Корисници социјалне заштите најчешће јесу „жртве“ научене беспомоћности, у коју их је увела њихова актуелна животна криза или дуготрајна ситуација (било да се „ситуација“ односи на догађаје у његовом животу, или је ситуација „он сам“ – са својим карактеристикама функционисања, или обоје) или их је у социјалну заштиту увео шири систем, односно друштвена ситуација у којој нису успели да се снађу. Циљ нам је да корисник заузме **активну** позицију у којој ће развити своје потенцијале, а не да остане у позицији пасивног учесника - „објекта“ стручног рада.

2. Свака особа је „**експерт**“ за свој проблем. Модел размене информација је суштина, срж у процесу процене: корисник се сматра експертом за свој проблем и он информације размењује са професионалцем. Професионалац у овом процесу „улаже“ своје стручно знање, а корисник познавање свог живота и себе.

3. Партиципација омогућава да корисник **преузме одговорност** за сопствени живот. Промене су трајније и јаче, када особа доживљава да су промене плод сопственог напора и одговорности. Позиције оба актера су активне и одговорности јасно дефинисане улогама, а свако своје компетенције „улаже“ у однос. Професионалац има моћ која почива на знањима и компетенцијама (и може да му буде дата административно) али је **одговорност за промену** и постизање унапређења - позитивне промене, заједничка одговорност и професионалца и корисника.

4. Партиципација је начин да се оствари **индивидуализован приступ** кориснику. Услугу коју им систем социјалне заштите пружа (или може да им пружи), различити корисници доживљавају различито. Услуге социјалне заштите не доживљавају сви корисници као помоћ и подршку. За неке су услуге социјалне заштите стигматизирајуће и воде их ка слабљењу мотивације за променама. Исту услугу неки корисник може да прихвати као добробит, унапређење услова и олакшање живота, а други као осујећење, нежељено разрешење ситуације (на пример, смештај старије особе у установу).

Са партиципацијом у односу стручни радник – корисник избегава се борба око моћи, нема побеђеног и победника. Партиципација је оквир где се етичка дилема социјалног рада - **расподеле моћи у односу** стручни радник – корисник - најбоље разрешава.

Како остварити партиципацију корисника у процесу процене?

У процесу процене, корисник је водитељу случаја извор информација. Водитељ случаја укључује корисника у процес на тај начин што са њим проверава податке, размењује утиске, закључке, истражује његово виђење сопствене ситуације и проблема. Веома је битно да водитељ случаја кориснику даје могућност да он сам дефинише своју позицију - омогућује кориснику да изврши **самопроцену**.

У наставку је, у форми упитника, листа могућих питања за самопроцену корисника. Препорука је водитељу случаја, у свакодневном раду, да и сам формулише питања којима ће да креира процену и да води корисника кроз овај процес. Партиципација у процесу процене се одвија у складу са капацитетима корисника, са његовим способностима да разуме и да изрази своје мишљење, као и у складу са карактеристикама проблема и тешкоћа, и задатком који водитељ случаја има у раду са корисником.

Упитник за самопроцену

На почетку процене:

1. Како Ви видите проблем - ситуацију?
2. Шта мислите, да ли неким вашим поступцима доприносите - ненамерно, да проблем постоји и траје?
3. Шта сте до сада покушавали да бисте решили проблем?
4. Шта су тешкоће (препреке) да се проблем реши (личне/у средини)?
5. Како бисте волели да се проблем реши?
6. Шта очекујете од ЦСР?
7. Шта су Ваше снаге у решавању проблема?
8. На кога и на шта све можете да рачунате?
9. Шта је оно што бисте Ви могли да учините да се ситуација промени?
6. Када бисте могли да учините први корак?
10. Шта очекујете од услуге?

На крају процене:

1. Шта је прво што можете да учините у правцу промене?
2. Ко Вам је све потребан за промену?
3. Да ли Вас нешто плаши/брине ?

Питања за самопроцену могу да се прилагођавају, да се дају свим корисницима, па и деци. То је један од начина да се оствари партиципација деце у поступцима који се тичу њих самих.

Кроз питања за самопроцену одређују се **карактеристике мотивације** корисника за учествовање у поступку који се спроводи у ЦСР, као и њихови почетни капацитети за позитивну промену.

На пример: у поступку по пријави школе да дете показује тешкоће у понашању, водитељ случаја другачије усмерава процену, а потом и интервенције, ако кроз самопроцену родитеља :

1. У једном случају од родитеља сазна да он има очекивања да стручни радник „поправи“ његово дете, говори како је он одличан родитељ, како ништа не тражи од свог детета, осим да учи, да му је „све дао“, али да је спреман да сагледа због чега све његово дете има проблема у школи;

2. У другом случају водитељ случаја од родитеља сазна да њему центар не треба, да не зна зашто је позван, да он држи ствари у својим рукама и да ће дете „видети свога Бога“, а и у школи ће „видети“ што га пријављују.

III САДРЖАЈ ПРОЦЕНЕ

Шта водитељ случаја процењује?

- **ПОТРЕБЕ корисника**
- **КАПАЦИТЕТ корисника да сам задовољи своје потребе**
- **КАПАЦИТЕТИ породице и социјалне средине у функцији задовољења незадовољених потреба корисника.**

3.1. Концепт потреба

Увођењем концепта потреба као главног ослоња у савременом социјалном раду, суштински се мења дотадшње фокусирање на медицински модел посматрања човека, односно корисника социјалне заштите.

За разумевање и овладавање проценом у социјалном раду са корисником, неопходно је да стручни радник познаје и разуме концепт потреба. Концепт потреба може да се целовито сагледа кроз Био - психо - социјални модел, који омогућује прегледну класификацију потреба појединаца, ресурса породице и социјалне средине.

Потреба има две равни манифестације:

- 1) унутрашњи ниво и
- 2) манифестни - ниво понашања, активности.

Познајући оба нивоа манифестације проблема, може се идентификовати потреба и одредити њен интензитет. Међутим, не треба заборавити да у одређеном стању и понашању човека, утицај могу да имају и многи други фактори - на пример утицаји из окружења или из неких других статуса и стања особе.

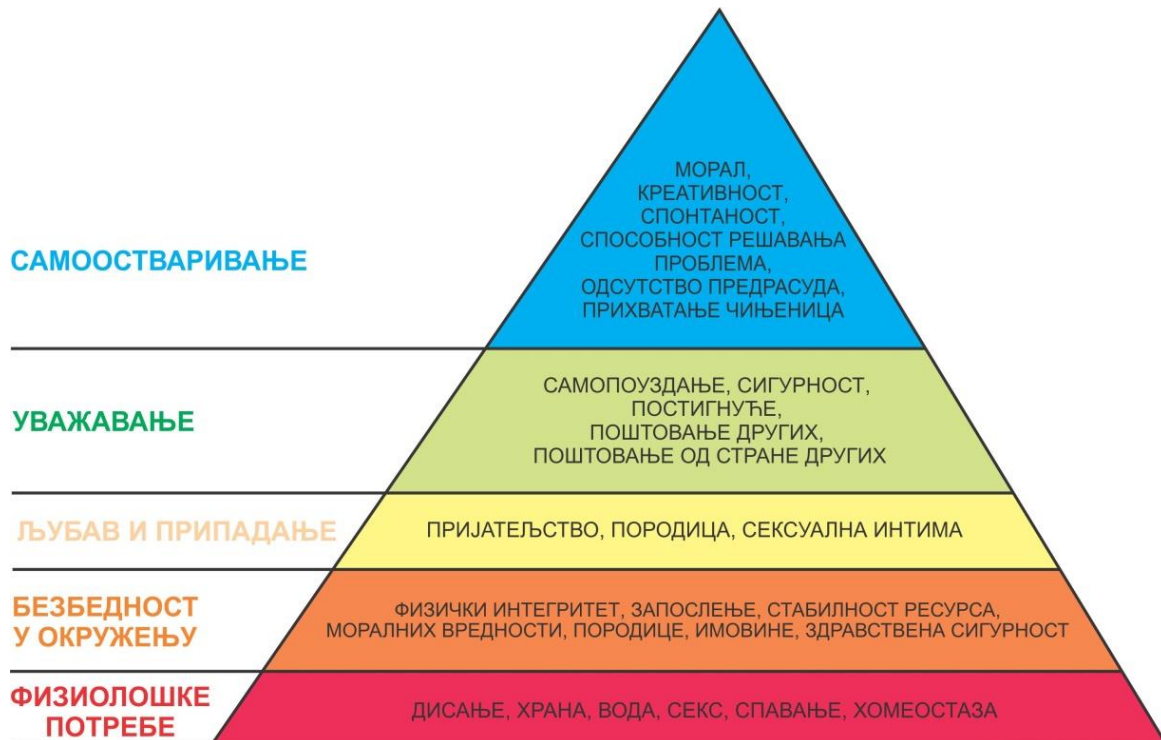
ВАЖНО!

Најпознатија теорија потреба је теорија потреба психолога Абрахама Маслоу. Он идентификује пет типова потреба, које смешта у хијерархијски ред.

Потребе вишег реда се јављају и бивају задовољаване у зависности од тога како су и колико су потребе претходног нивоа задовољене.

Особа се тешко може бавити решавањем потреба вишег ранга све докле год се бави решавањем задовољења потреба нижег ранга.

МАСЛОВЉЕВА ПИРАМИДА ПОТРЕБА

Базу ове пирамиде чине **биолошке и физиолошке потребе**. Оне су критичне за људско преживљавање и морају да се задовољавају **током целог живота**. Чине их ове потребе:

- Метаболичке потребе (вода, храна, сан)
- Заштита у окружењу (одећа, обућа, склониште)
- Прокреација (секс)

Други ниво на овој пирамиди су **потребе за сигурношћу, безбедност у окружењу**. Детету не само да треба храна, вода, да буде у топлотном и чистом, већ и да је сигурно да ће те потребе бити континуирано задовољене. Одраслом човеку је потребно поверење у свет око њега, а оно се јавља када не мора да брине о базичним потребама да би преживео.

Особе (породице) које живе у екстремном сиромаштву, често ће бити проблематичне по осталим аспектима функционисања и не може се од њих очекивати да остваре промену у тим аспектима, док се не реши проблем сиромаштва. Људи, породице које живе у

несигурном - опасном крају, који живе у насиљу, теже ће решавати своје проблеме ако су са сталним осећањем несигурности за физички и психолошки интегритет.

Следећи ниво пирамиде су **потребе за припадањем и љубављу**. Када је дете сигурно у свом окружењу, оно ће бити слободно да развија афективно везивање са другим особама и да развија доживљај припадања. Код одраслих ово значи важност припадања некој групи и укљученост у друштвене активности. Траже се људи сличних интересовања.

Осећање повезаности и осећање да си вољен помажу да особа гради самопоштовање и самоприхватање. Други вид ових потреба је потреба за интимношћу - која значи афективно везивање, љубав и постојање значајних других.

Четврти ниво представљају потребе за **уважавањем, самопоштовањем и поштовањем од других**. Када је особа нашла своје место у групи, тада може да открива све оно што она може и воли да ради, учи, зна. Кроз ово особа гради самопоштовање и самоуважавање. Она је спремна да нађе задовољства у различитим постигнућима. То је тежња ка постигнућу: развијање знања и вештина, постизање професионалне компетентности, тежња ка постизању друштвеног угледа и статуса у друштву.

Корисници система социјалне заштите су често, због тешкоћа са којима живе или због кризе са којом су се суочили, у стању „научене беспомоћности“, а самопоштовање им је знатно нарушено.

Ова четири типа потреба Маслов назива "deficiency needs" - потребе недостатка.

Особа може да се осећа анксиозно, да буде депресивна, раздражљива, нервозна - човек је незадовољан и може да одустане од тога да поправи свој живот и живи пасивно. У односу са стручним радником, он може да буде у позицији да „чека“ да му стручни радник реши проблем и/или да инсистира на услугама (најчешће материјалним давањима). Често није у стању да види потребу за променом.

Последњи ниво на пирамиди представљају **потребе за самоактуализацијом**. Маслов верује да људи теже да достигну свој пуни потенцијал. Они који су достигли животну мудрост и персонални раст, превазишли су све раније стадијуме и сада су функционални у пуној мери. Достизање духовности је ознака овог нивоа.

3.1.1. Процена потреба у социјалном раду

Са становишта социјалног рада потребно је додати још неке одреднице потреба са којима се професионалци срећу у социјалном раду.

За ове потребе је битно да је њихово задовољавање најефикасније уколико се остварује преко специјализованих друштвених институција, служби или установа, као и путем посебних институционализованих система права и услуга.

1) Доживљене или изражене потребе

Односи се на оно што је особа осетила да жели. У том случају особа је свесна своје потребе и способна да је изрази. Између могућности које јој се нуде, она бира начин њеног задовољења

2) Нормативне потребе

Односи се на оне потребе које се јављају када се појави јаз или недостатак између онога што је пожељно (идеално) и оног што у стварности постоји. Када се појави „јаз“ појави се потреба. Потреба не означава ни садашње нити будуће стање, већ је она управо она разлика између њих - пут који треба да се пређе да би се од актуелног стигло у жељено стање. Степенем удаљености између жељеног и актуелног стања се мери и дефинише степен изражености потребе.

3) Компаративне потребе

Односи се на потребе које се јављају када се постојеће или исказане потребе упоређују са нормативним или стандардизованим потребама, или упоређивањем потреба различитих друштвених скупова.

4) Незадовољене потребе

Оне су централни интерес социјалних делатности. **Генерално се дефинишу кроз концепт најбоље добробити, најбољег интереса корисника.**

Узимајући у обзир овај оквир, процена у ЦСР се дефинише као процена потреба то јест, као процес идентификовања **незадовољених** потреба које значе постојање разлике између актуелног стања и пожељног стања, чиме се у процену потреба уноси **нормативни карактер**.

На пример: у породици где је проблем занемаривање детета, стручни радник процењује незадовољене потребе детета и ослања се на учење о базичним потребама, на норме о

најбољој добробити и најбољем интересу детета. Такође, процењује и родитељско и срединско функционисање са становишта норми о довољно добром родитељству и довољно доброј средини. Тада се незадовољена потреба дефинише као разлика између пожељног стања (у развоју детета, функционисању и вештинама родитеља, средине) и актуелног стања о чему, кроз реализацију процеса процене, закључује стручни радник (а родитељи не морају, а често и немају доживљај незадовољене потребе, не виде да њихово родитељско понашање није „у реду“).

Конкретнији оквир за процену потреба и општеприхваћен у пракси социјалног рада је Био-психо-социјални модел процене.

3.2. Био-психо-социјални модел

Био-психо-социјални модел процене веома прегледно и корисно класификује по областима и подобластима потребе деце и младих, одраслих и старих, као и родитељске капацитете, ресурсе породице и средине, што је врло корисно са аспекта реализације процеса процене и дефинисања незадовољених потреба.

3.2.1. Области - подобласти процене деце и младих⁵

⁵ Преузето из: Department of Health, Department for Education and Employment Home Office, 2000. Framework for the Assessment of Children in Need and their Families)

3.2.2. Области – подобласти за процену одраслих и старих

Троугао процене ставља корисника и његов најбољи интерес у средиште раличитих фактора: личних, породичних и срединских. Сваки од ова три сегмента је одређен посебним аспектима - подобластима процене. То су аспекти од значаја за разумевање проблема корисника и контекста у коме се проблем јавља. Проценом свих аспеката - подобласти на свакој страници троугла, њиховим довођењем у међуоднос и сагледавањем како то утиче на најбољи интерес корисника, дефинишемо незадовољене потребе и доносимо одлуке о даљем раду са корисником (породицом).

Подобласти у процени за децу и младе и за одрасле и старе су ближе дефинисане у прилогу (Анекс 2) и повезане са питањима, као алаткама за прикупљање података који су релевантни за ту конкретну подобласт.

IV ПРОЦЕС ПРОЦЕНЕ

Како овако сложен садржај процене обухватити, анализирати, извући релевантне закључке и одлуке?

Ово је можда најтеже питање пред којим се налази стручни радник у центру за социјални рад када ради процену.

Процена је веома сложен, континуирани процес, али доследно спровођење методологије

процене помаже стручном раднику да се не изгуби у лавиринту многих могућности и недоумица које се отварају док ради процену, да процес држи под контролом и да сигурно иде ка циљу процене.

4.1. Кораци у методологији процене

Кораци којих професионалац треба да се придржава у процесу процене су следећи:

1. Дефинисање корисника, задатка и циља процене
2. Припрема за процену, планирање процене – сачињавање плана процене
3. Прикупљање података
4. Класификација података
5. Закључивање у подобластима и сумирање закључака
6. Одлучивање

Први корак: Дефинисање предмета процене

Након задуживања конкретним предметом, ВС се упознаје са садржајем захтева. Дефинише: ко је корисник/корисници; разматра основне податке о кориснику и природи његове тешкоће; дефинише задатак и циљ процене.

Други корак: Припрема за процену

Према Правилнику, полазећи од расположивих података из пријемног листа и захтева, ВС започиње са планирањем почетне процене. Водитељ дефинише које су то релевантне области за проблем корисника које треба да процени, сачињава план почетне процене и опредељује се за одговарајућу стратегију у процени, на основу података којима располаже.

Важно:

Припреме за процену неопходно је извршити пре сваке процене.

Функција припреме за процену је вишеструка:

- боље упознавање области/предмета процене;
- помаже откривању специфичних тешкоћа на које током процене треба обратити пажњу;
- доприноси селекцији чињеница и фокусирању пажње ВС на релевантне садржаје у процени;
- омогућава систематичност и усмеравање ка циљу процене;
- доприноси економичности, јер се не ради на прикупљању чињеница до којих се дошло у претходном раду са корисником (ако су корисник или породица већ користили услуге ЦСР);
- остварује се континуитет са претходно реализованим услугама, проценама и сл., уколико је корисник био на евиденцији центра;
- помаже да се усмеримо на снаге корисника (корисник није „проблем“ већ има проблем, али уз проблем има и функционалне аспекте живота), што је важно за успостављање радног савеза и придобијање корисника за сарадника у процесу процене;
- планирање процене омогућава испитивачу - ВС да процени сопствене ресурсе у односу на захтевност процеса процене и благовремено обезбеди потребну подршку за реализацију процене.

Припрема за процену резултира сачињавањем Плана процене. Стручни радник – водитељ случаја, уз консултацију са супервизором, односно руководиоцем службе, планира:

1. са ким ће и како контактирати;
2. ко ће све бити интервјуисан;
3. ко ће још бити укључен у поступак (нпр. полиција, здравствена служба, други стручни радник уколико је потребно);
4. редослед поступака у процени (са ким ће се прво контактирати, где)
5. начин прикупљања неопходних података (интервјуи, документација, тестови, скале, упитници, кућна посета, посета школи, радном месту и сл.);
6. временски оквир за спровођење потребних активности.

Планирањем процене стручни радник већ почиње да врши утицај на даљи ток вођења случаја, односно на корисника и на његов проблем.

На пример: у случајевима процене у поступцима за вршење родитељског права планираћемо процену другачије ако имамо назнаку да су се родитељи споразумели, другачије ако се ради о тужби, а другачије ако се тражи и привремена мера, или још другачије ако се тражи мера заштите од насиља у породици. Сетимо се само из нашег свакодневног искуства, како би неки „наши случајеви“ и ток рада на случају са свим изазовима, изгледали да смо у процену ушли боље припремљени?

ВАЖНО!

Добар план процене (у складу са расположивим подацима) је већ интервенисање - утицање на проблем и на корисника.

Када су у плану процене дефинисане све кључне ставке, прелази се на следећу фазу процеса процене.

Трећи корак: Прикупљање података

Подаци су “основна јединица” процене и подразумевају конкретне информације које јасно, без потребе за даљим тумачењем и описивањем, говоре о појави која се процењује.

Подаци се прикупљају методама и техникама процене.

За водитеља случаја је важно да прави разлику између **релевантних и ирелевантних података**. Релевантан је онај податак који је: у функцији доношења одлука и планирања за корисника, који је повезан са ситуацијом која је предмет рада; објашњава ситуацију, говори о утицају на саму ситуацију; омогућава разликовање ситуација и особа о којима се врши процена; помаже објективно предвиђање даљег развоја догађаја у датој ситуацији.

На пример: код процене старијих корисника ради смештаја, релевантни су подаци који се односе на актуелно функционисање и породичне односе, а могу бити ирелевантни подаци где су све радили у радно активном периоду, или како је текао рани психомоторни развој. Или, у поступцима за вршење родитељског права, подаци о томе да ли су деца на време проходила и проговорила јесу релевантни, али за родитеље (ако нема индиција ометености у развоју) није корисно прикупљати такве податке.

ВАЖНО!

Податке не треба мешати са нашим интерперетацијама, тумачењима и закључцима! Треба их увек навести у изворном облику и рећи извор података (нпр, "према речима корисника", "посматрањем је утврђено", "према медицинској документацији", "према изјави мајке" и сл). Када имамо утиске о кориснику и његовој ситуацији (нпр. „отац декларативно прихвата...“) треба да наведемо оне тачке у понашању и реаговању тог оца на основу којих смо стекли тај утисак - нпр., прихвати сугестију или правило и никад га не спроведе, или вербално прихвати, а одмах потом постави питање или захтев, којим се потврђује да је претходно било декларативно.

Подаци, ако су ваљано прикупљени, повећавају објективност и непристрасност у доношењу закључака о кориснику, као и утемељену аргументацију стручних ставова и размишљања. У прикупљању података је значајно постићи што је могуће виши ниво вредносне или теоријске неутралности, а нарочито је важно бити ослобођен од предрасуда, како се не би десило да пренебрегнемо информације које су од значаја за корисника и његову ситуацију.

Четврти корак: Класификација прикупљених података

Следећи корак је **класификација прикупљених података** по подобластима процене како су дефинисане Био-психо-социјалним моделом. Подаци се класификују у изворном-сировом облику, без интерпретација и закључивања, као кратки, јасни наводи и што је могуће више у терминима понашања.

У обрасцима процене подаци се бележе:

➤ у обрасцу 2. у пољима:

- Развојне потребе детета,
- Способност родитеља/старатеља да се стара о детету,
- Породични и утицаји средине.

➤ у обрасцу 3 подаци се бележе у пољима:

- Актуелно стање и потребе корисника,
- Подаци о раном развоју и
- Породични и утицаји средине.

Треба имати у виду, да један податак може бити релевантан за више подобласти процене. Пример: "С. наводи да је често тужна, зато што чланови породице не обраћају пажњу на њу" је податак који је релевантан за подобласт "Емоционално стање и понашање", као и за подобласт "Комуникација, емоционална подршка и размена".

У Анексу 1. дати су примери класификације података (за децу и младе и одрасле и старије).

Пети корак: Закључивање у подобластима и сумирање закључака

Следећи корак је **Закључивање**: након класификације података, стручни радник дефинише актуелно стање - изводи закључке по подобластима процене.

У овој фази стручњак, професионалац добијене податке о актуелном стању упоређује са оним што се дефинише као пожељно стање⁶.

Закључак за сваку подобласт садржи:

- 1) дефинисане потребе - задовољене и незадовољене.
- 2) процену ризика који се уочавају за сваку подобласт процене.

Закључци по подобластима бележе се:

- У обрасцу 2 у:
 - Процена развојних потреба детета,
 - Процена способности родитеља/старатеља да се стара о детету,
 - Процена породичних и утицаја средине.
- У обрасцу 3 у:
 - Процена актуелног стања и потреба корисника,
 - Процена раног развоја и
 - Процена породичних и утицаји средине.

У Анексу 1. дати су примери закључака по подобластима (за децу и младе и одрасле и старије).

⁶ У томе се ослања на стручна знања, познавање теоријских приступа које се користе у социјалном раду - развојна психологија, теорија афективног везивања, системски приступ породици, као и конвенција о правима детета и људским правима.....

Сумирање закључака

Следећи корак је извођење закључака по областима. За сваку од три области у процени деце и младих и три области за одрасле и старије, сумирају се закључци, издвајају се подобласти где су уочени проблеми, односно незадовољени потребе и идентификовани ризици. Такође, наглашавају се подобласти, или подаци који указују на снагу, ресурс.

Закључци по областима такође се бележе:

- у обрасцу 2 у:
 - Процена развојних потреба детета,
 - Процена способности родитеља/старатеља да се стара о детету,
 - Процена породичних и утицаја средине.
- у обрасцу 3 у:
 - Процена актуелног стања и потреба корисника,
 - Процена раног развоја и
 - Процена породичних и утицаји средине.

У Анексу 1. дати су примери закључака по областима (за децу и младе и одрасле и старије).

Шести корак: Одлучивање

Следећа фаза је **одлучивање**. Процес одлучивања је стављање у однос (сажетих, изведених) закључака из три области процене, имајући у виду најбољи интерес корисника. Стручни радник тада формира мишљење о најцелисходнијем решењу за незадовољене потребе корисника (породице) имајући у виду задатак, тј. сврху процене. Он тада издваја подобласти у којима је потребно кориснику пружити услуге, предузети мере, односно радити на промени код корисника (породице).

Идентификоване незадовољене потребе (подобласти са уоченим ризицима и тешкоћама) представљају области на којима ће ВС са корисником радити. Оне подобласти у којима нису идентификоване тешкоће, могу представљати снаге!

Између идентификованих незадовољених потреба (области рада) одређују се **приоритети**, јер корисник може да има велики број незадовољених и сложених потреба, а ВС не може истовремено да ради на решавању свих корисникових проблема. Избор приоритета врши

се: по степену утицаја на безбедност и ризике за корисника; потом, по хијерархијској позицији незадовољених потреба (проблема)⁷ - на пример, тешко можемо радити на успостављању односа ако корисник има проблем преживљавања); и, на крају, по степену изражености (величине дискрепанце) између актуелног и пожељног стања.

У обрасцима процене одлуке се бележе у делу Закључак и сумарна процена

У Анексу 1 дати су примери одлука у два случаја (за децу и младе и одрасле и старе).

4.2. Процена снага и ризика

Концепт снага је изузетно значајан, јер препознавање снага код корисника у ЦСР, поготову оних који су дуго година на евиденцији центра и из мултипроблемских породица, често представља проблем професионалцима.

Процена снага је посебно значајна за рад професионалаца у социјалној заштити, јер оштећења говоре само о границама, а потенцијали - снаге, говоре о могућностима наших корисника.

"Готово све се може сматрати снагом под одређеним условима" (Saleebey).⁸

Снаге особе/корисника могу се посматрати као **унутрашње**: когнитивне способности, емотивна зрелост, социјалне вештине, таленти, интересовања, мотивација, способност преживљавања у тешким ситуацијама и решавања проблема..., и **спољне**: породична мрежа, значајне особе, пријатељи, комшије, групе и службе у заједници које пружају могућности и ресурсе.

Радећи у социјалној заштити, често са породицама са бројним и сложеним проблемима и потребама, са ниским капацитетима за промену, дешава се да стручни радник губи из вида могућности и таквих корисника да нешто сами учине за себе. Како год ситуације изгледале безнадежно, а корисници беспомоћно, треба се сетити да су ипак преживели, често у "немогућим" условима. У идентификовању снага, треба трагати за питањем Како?, и расветлити: Шта их је одржало у животу пре него су потражили помоћ од система социјалне заштите?

Снаге нису увек видљиве и спектакуларне, понекад се свODE само на жељу за преживљавањем, али и то је тачка од које се може кренути у остваривању неких промена.

⁷ Види Масловљеву пирамиду потреба

⁸ Saleebey, D. (1997). The Strength Perspective in Social Work Practice. New York: Longman.

Оне области - аспекти живота у којима нема тешкоћа, јесу подручја снага, оно на шта се може рачунати да се унапреди живот и околности особе.

Ризик је могућност губитка или повреде, односно могућност реализације нежељене последице неког догађаја. Степен ризика је условљен **вероватноћом настанка и тежином (озбиљношћу) повреде**.

Процена ризика је процењивање података који упућују на могућност штетних догађаја и последица догађаја, или повреде коју корисник може нанети себи или другима.

Посебно је значајна код најрањивијих група грађана: деце и младих, особа са сметњама у развоју, старих и самих, тешко оболелих и сл. **Стручни радник може радити процену ризика и као предикцију будућих неповољних дешавања, ако се у актуелним неповољним околностима живота корисника ништа не промени. Ово је посебно важно ради доношења правовремених одлука и предузимања одговарајућих интервенција.**

На пример: Који је ризик, шта ће се десити са девојчицом (старом 7 година) која у првом разреду изостаје из школе и школа пријави центру, ако ЦСР у односу на њене родитеље не предузме мере, за 2 или 5 година? Процена ризика за неповољно дешавање ће утицати на одлуке које ћемо доносити већ сада.

ВАЖНО!
Највећи ризик је не сагледати ризике!

У чему је још ризик?

Треба рећи да је најбољи интерес корисника појам који нема апсолутни садржај. Дешавају се ситуације када је одређивање најбољег интереса веома сложено, јер је ситуација корисника многозначна. Такође, дефинисање најбољег интереса које учини стручни радник, може да се веома разликује од оног што корисник доживљава као свој најбољи интерес. Лакше доношење одлука у односу на најбољи интерес ,омогућава партиципација корисника.

За стручне раднике веома је важно да омогуће партиципацију корисника и то од самог почетка спровођења стручног поступка – дакле, од процеса процене.

4.3. Партиципација корисника у доношењу одлука

4.3.1. Преговарање са корисником око закључака процене

Већ је поменуто, да оно што професионалац види као проблем - незадовољену потребу, не мора да буде у складу са корисниковим виђењем. Али, обавезно је уважавање виђења и става корисника! Шта тада чинити? Стручни радник **аргументовано** појашњава и преговара са корисником, у настојању да различита виђења ситуације усклади што је могуће у већој мери.

4.3.2. Преговарање са корисником око приоритета и одлука

Преговарање ВС са корисником у одлучивању је прилика да корисник боље разуме ситуацију у којој се нашао - да и он сагледа „виђење професионалца“ и да прошири свој когнитивни оквир - разуме своју ситуацију на потпунији начин. Ово такође даје могућност да порасте мотивација за промену и да је стручни радник искористи у свом раду.

Ипак, не сме се губити из вида ограниченост партиципације корисника!

4.3.3. Ограничења партиципације

Партиципација корисника има своје ограничење у капацитетима самог корисника. Тада је стручни радник обавезан да процени способност корисника за партиципацију, да одреди ограничења у партиципацији, да их објасни и дефинише како она утичу на ситуацију корисника. Тада је дужан да преузме одговорност за перспективу корисника - било он сам, било тако што ће кориснику обезбедити заступника - старатеља.

На пример: ограничења корисника због тешкоћа у менталном здрављу, због заостајања у развоју, због узраста (различита је партиципација детета од 5 и од 10 година), ограничења у партиципацији недобровољних корисника...

Партиципација корисника је ограничена професионалном и службеном одговорношћу стручног радника. Кроз активности око процене потреба и одређивања приоритета, стручни радник мора јасно да дефинише одговорности и постави границе са корисником – јер стручни поступак води стручни радник, а не корисник.

4.3.4. Партиципација – могућност или право?

Партиципација корисника у процесу процене није само „шанса“ за корисника да разуме ситуацију и свој проблем, и тако повећа могућност да свој проблем реши; професионалац је **одговоран да омогући** партиципацију корисника.

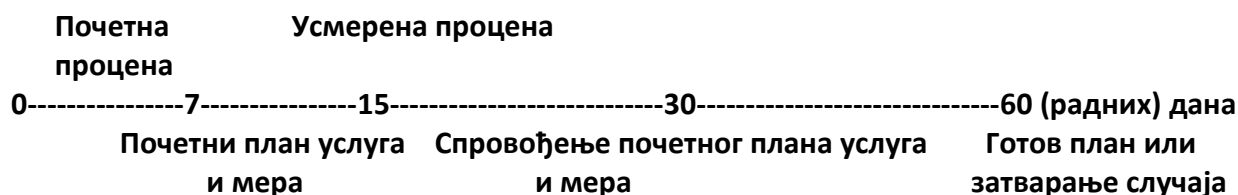
Партиципација је право корисника!

4.3.5. Ко кога процењује?

Не сме се заборавити да је процена **двосмерни**, а не једносмерни процес. И корисник и сви укључени у стручни поступак процењују водитеља случаја, односно стручне раднике. Корисник, процењујући професионалце који раде са њим, започиње свој процес партиципације, из кога произилази и њихов избор: да ли сарађивати, колико, како...?

Из разумевања значаја ове двосмерности проистиче један веома важан и сложен однос - **однос поверења**, између корисника и стручног радника, који се од самог почетка гради узајамно. Зато је важно да се води рачуна о свим аспектима личне и професионалне презентације пред корисником.

4.4. Рокови

Правилник предвиђа да **почетна процена** започиње у роковима који су одређени на пријему, према степену приоритета (неодложно, хитно, редовно).

Почетна процена треба да се оконча најдуже за 7 (радних) дана од започињања процене. Међутим, ако у почетној процени није прикупљено довољно података да се процене све области и подобласти релевантне за предмет процене (нпр. због сложености предмета процене), водитељ случаја у сарадњи са супервизором и руководиоцем одлучује да започне усмерену процену.

Усмерена процена траје најдуже 30 радних дана. У том случају рок за окончање процене се продужава, што се наводи у почетном плану, као и разлог продужења.

Почетни план услуга ВС сачињава у року од најдуже 15 радних дана од започињања процене, и доноси га након окончања почетне процене. Може да се развија **паралелно са поступком усмерене процене**. У овом плану планирају се услуге и мере (услуге ЦСР су процена и планирање, саветодавно-терапијске, медијација, упућивање на друге услуге...) са корисником – интервенише се у правцу произвођења позитивне промене у животу корисника, на основу закључака који су донети у почетној процени. Кроз спровођење ових интервенција и услуга прикупљају се додатне информације о свим областима процене, процењује се мотивација корисника за сарадњу и капацитети за промену и проверава се почетна процена.

Исход спровођења овог плана је употпуњена процена, на основу које ВС може да донесе квалификоване одлуке: или о затварању случаја или о даљим услугама и мерама (тада се развија план услуга за породицу са планом сталности за дете, план за самостални живот/еманципацију младих, односно план услуга и мера за одраслог или старог корисника).

Масловљева теорија потреба и Био-психо-социјални модел процене дају водитељу случаја оквир који он треба да индивидуализира према конкретном кориснику. Важно је да ВС препознаје различитост садржаја процене која произилази из специфичности задатка и типа корисника (различитост процене за малолетног учиниоца кривичног дела и за дете у породичним споровима, или за одраслу-старију особу која је жртва злостављања, и особу која се упућује на услугу смештаја у дом). Ово упућује и на неопходност да се општи приступ процени потреба, на бази биопсихосоцијалног модела, па онда и циклус вођења случаја, даље развија и спецификује према посебним задацима и карактеристикама корисничке групе.

Када се „прође“ кроз процес процене, постаје јасно да је познавање научно засноване методологије процене веома важно и да веома олакшава реализацију процене. Али, показали смо и да је процена у социјалној заштити тако сложена да од професионалаца захтева познавање и уважавање мноштва варијабли које утичу на процену. Препознавање, разумевање и контролисање ових варијабли је неопходно ради постизања што веће објективности и валидности процене. Такође, показали смо и да је стално развијање стручних знања као и усвајања вештина за рад са корисницима, посебно за остваривање партиципације корисника, за рад са специфичним корисничким групама, за рад са посебним проблемима корисника, услов без кога нема добре процене па онда нема ни добрих одлука.

ПРОЦЕНА ПОТРЕБА ЗА ДЕЦУ И МЛАДЕ**Вршење родитељског права, мал. Милош М., основне информације о случају**

Породица мал. Милоша је на евиденцији Центра за социјални рад по пријави полицијске управе, када се догодила размена партнерског насиља у породици (Милошева мајка Светлана је Милошевом оцу Милану избушила гуме на ауту, а он је њу гађао пикслом). Истовремено је у ЦСР стигао и захтев из суда због поступка за вршење родитељског права, с обзиром да су се родитељи раздвојили и да је мајка поднела тужбу за развод брака. У ЦСР је спроведен рад са родитељима који су постигли договор да брак разведу и да до окончања поступка развода брака мал. Милош остане у породици оца, као и о начину и обиму виђања детета и мајке. Отац је предлагао наставак заједнице, међутим на крају је ипак прихватио предлог мајке да нема услова за наставак заједнице и да је развод могуће решење за њихове тешкоће.

Мајка је мишљења да је у интересу мал. Милоша да се повери њој на даље старање, а да заједнички врше родитељско право, да је исказана жеља детета да остане да живи са оцем због утицаја и притиска оца, па син мора тако да се изјашњава. Мајка истиче да је раније Милош био везан за њу а да сада након сепарације отац има већи утицај на њега, Милош често предлаже мајци да се врати у породицу како би наставили да живе заједно и замера јој њено одбијање. Мајка је увек доступна Милошу, верује у њега, али мисли да он у насталој ситуацији превише брине о томе шта ће отац рећи зато што се плаши да не изгуби његову љубав.

Мишљење оца је да је у интересу детета да остане да живи са њим у породичној кући, јер је ту одрастао. Он је мишљења да треба прихватити одлуку и жељу детета. У протеклом периоду отац није оспоравао редовне контакте - да син одлази код мајке, иако је мајка понекад и непримерено реаговала према детету, по његовом мишљењу. Приликом реализације виђања, Милош је долазио у конфликт са дедом Петром око пуштања гласне музике и избора хране, и пар пута се вратио сам кући, пре договореног времена за повратак. Мајка није у стање да дете заштити у таквим ситуацијама, он се не осећа тамо слободно као у својој кући.

Класификација података и закључивање

I РАЗВОЈНЕ ПОТРЕБЕ ДЕТЕТА

ОБЛАСТИ	ПОДАЦИ	ЗАКЉУЧАК
1. ЗДРАВЉЕ	Нема честих здравствених проблема, тренира фудбал, пливање, здраво се храни	Милош је здрав. Здравствене потребе се задовољавају у складу са узрастом.
2. ОБРАЗОВАЊЕ	Милош је ученик 5. разреда основне школе, одличан успех, владање примерно, након сепарације није дошло до промена у школском успеху, док су живели заједно мајка му је помагала у учењу, отац му сада плаћа наставнике за лекције које он сам није добро разумео	Образовни процес тече уредно, Милош је мотивисан за постигнућем у школи.
3. ИДЕНТИТЕТ	Чист је, уредан, труди се да буде међу најбољима у разреду, бави се спортом и воли да буде као познати спортисти, изразио да жели да остане да живи са оцем у очевој породици у којој живи од рођења и да не мења породични амбијент и другове, а да мајку редовно виђа. Предложио је модел виђања са мајком.	Идентификација у складу са полом и узрастом, дечак је самосвестан, има развијено осећање припадности породици порекла оца.

4. РАЗВОЈ ЕМОЦИЈА И ПОНАШАЊА	<p>Друштен је, дружи се са децом из разреда и комшилука, када се са неким посвађа он се труди да то сам решава, након сепарације није дошло до промена у школском успеху, мајка истиче да је раније био везан за њу, да је са њим била блискија, а да сада након сепарације отац има већи утицај на њега. Милош често предлаже мајци да се врати у породицу како би наставили да живе заједно и замера јој њено одбијање, љути се, побесни. Мајка мисли да Милош у насталој ситуацији превише брине о томе шта ће отац рећи зато што се плаши да не изгуби његову љубав.</p>	<p>Емоционално везан за оба родитеља, развија позитивне емоционалне односе са вршњацима, конфликте са вршњацима сам регулише.</p> <p>Тешко емоционално прихватање развода родитеља у понашању резултира улогом арбитра, активно се укључује у развод родитеља, а емоције беса и љутње према мајци, као и конфликт лојалности представљају ризик за његов даљи развој.</p>
5. ПОРОДИЧНИ И СОЦИЈАЛНИ ОДНОСИ	<p>Дружи се са децом из разреда и комшилука, у школи је омиљен у разреду, наставници га воле. Не одлази нигде без знања родитеља. Он често предлаже мајци да се врати у породицу како би наставили да живе заједно и замера јој њено одбијање. Милош повремено долази у конфликт са дедом по мајци. У пар случајева је самовољно напустио кућу мајке и вратио се код оца, када му је деда замерио што гласно слуша музику.</p>	<p>Милош жели да живи у заједници са оба родитеља и отворено тражи то од мајке.</p> <p>Постоји изграђен однос поверења детета и родитеља, али се актуелно појављује ризик од развијања конфликтног односа са мајком и појачања конфликта са дедом.</p> <p>Социјални односи ван породице се развијају позитивно.</p>
6. ПРЕДСТАВЉАЊЕ У ДРУШТВУ	<p>Чист и уредан, одличан је ученик, труди се да буде међу најбољима у разреду.</p>	<p>Има адекватну социјалну презентацију, значајно му је да га други виде као успешног.</p>
7. ВЕШТИНЕ САМОЗАШТИТЕ	<p>Не одлази нигде без знања родитеља, када се са неким посвађа он се труди да то сам решава.</p>	<p>Вештине самозаштите у складу са узрастом.</p>

II КАПАЦИТЕТИ РОДИТЕЉА

ОБЛАСТ	ПОДАЦИ	ЗАКЉУЧАК
1.ОСНОВНА НЕГА	Оба родитеља га воде код лекара, отац га подстиче да тренира фудбал, пливање и здраво се храни. Мал. Милош има своју собу и код оца и код мајке, исхрану, гардеробу, хигијену оба родитеља обезбеђују.	Оба родитеља обезбеђују детету адекватну основну негу.
2.ОСИГУРАЊЕ БЕЗБЕДНОСТИ	Милош је долазио у конфликт са дедом Петром око пуштања гласне музике и избора хране, и пар пута се вратио сам кући, пре договореног времена за повратак. Мајка није у стање да дете заштити у таквим ситуацијама, он се не осећа тамо слободно као у својој кући.	Нама показатеља да је безбедност детета угрожена, осим што конфликтни односи Милоша са дедом могу да представљају ризик по безбедност ако ескалирају.
3.ЕМОЦИОНАЛНА ТОПЛИНА	<p>Мајка је увек доступна Милошу, верује у њега. Истиче да је раније Милош био везан за њу, да је са њим била блискија, а да сада, након сепарације, отац има већи утицај на њега. Мајка мисли да Милош у насталој ситуацији превише брине о томе шта ће отац да каже зато што се плаши да не изгуби његову љубав.</p> <p>Отац је увек доступан Милошу, мисли да је његов син добар и паметан, поштује његово мишљење.</p>	<p>На основу прикупљених података, може се закључити да су оба родитеља емотивно везана за Милоша.</p> <p>Постоји ризик да родитељи код Милоша изазову конфликт лојалности, уместо да му помогну да превазиђе осећање осујећености због развода родитеља.</p>

4. СТИМУЛАЦИЈА	<p>Док су живели заједно, мајка је Милошу помагала у учењу, а отац сада плаћа наставнике за лекције које сам није добро разумео. Отац га подстиче да тренира фудбал, пливање.</p> <p>Мајка га подржава у томе да учи, да се дружи са другом децом, да иде на рођендане и прославе.</p>	<p>Оба родитеља адекватно стимулишу дете, у складу са његовим развојним потребама и талентима.</p>
5. АДЕКВАТНО ВОЂСТВО И ГРАНИЦЕ	<p>Милош не одлази нигде без знања родитеља. Отац истиче да увек зна где Милош иде, са ким и када се враћа, инсистира на отвореном и јасном договору са њим и поштовању тих договора.</p> <p>Мајка је толерантнија и такво понашање оца види као претерану дисциплину. Отац је директнији, јаснији, захтевнији, мајка је мање захтевна и мање контролишућа. Мајка није у стању да дете заштити и контролише ситуације конфликта са њеним оцем, када Милош самовољно напусти кућу и врати се оцу, пре предвиђеног времена.</p>	<p>Током заједничког живота, родитељи су успоставили адекватно вођство и границе и односе поверења са дететом.</p> <p>У ситуацији прекида заједнице, различити васпитни стилови могу да представљају ризик за даље очување адекватних граница. Мајка има проблем да очува родитељски ауторитет у својој примарној породици.</p>

<p>6. СТАБИЛНОСТ</p>	<p>Мајка мисли да је исказана жеља детата да остане да живи са оцем због утицаја и притиска оца па син мора тако да се изјашњава. Она истиче да је раније Милош био везан за њу, а да сада након сепарације отац има већи утицај на њега. Милош често предлаже мајци да се врати у породицу како би наставили да живе заједно и замера јој њено одбијање, бесни, љути се. У протеклом периоду отац није оспоравао редовне контакте - да син одлази код мајке, иако је мајка понекад и непримерено реаговала према детету, по његовом мишљењу, тако што је, "оговарала" оца пред дететом и грдила га када је он тражио да се она врати. Приликом реализације виђања, Милош је долазио у конфликт са дедом Петром и пар пута се вратио сам кући, пре договореног времена за повратак. Мајка није у стање да дете заштити у таквим ситуацијама, он се не осећа тамо слободно као у својој кући.</p> <p>Отац је конзистентан у односима према сину и пре и након сепарације, омогућава сталне контакте сина и мајке.</p> <p>Након прекида заједнице родитељи ретко директно комуницирају, често Милош преноси поруке између родитеља</p>	<p>Редовни контакти детета и мајке након прекида заједнице доприносе превазилажењу кризе због развода родитеља.</p> <p>Међутим, поред сепарације родитеља, стабилност Милоша је угрожена међусобним оптуживањем родитеља, укључивањем детета у партнерски однос, као и конфликтима са дедом у породици мајке.</p>
-----------------------------	--	---

III. ПОРОДИЧНИ И СРЕДИНСКИ ФАКТОРИ

ОБЛАСТ	ПОДАЦИ	ЗАКЉУЧАК
1. ПОРОДИЧНА ИСТОРИЈА И ФУНКЦИОНИСАЊЕ	<p>Породица мал. Милоша је на евиденцији Центра за социјални рад од септембра 2013. г. по пријави полицијске управе (Милошева мајка је Милошевом оцу избушила гуме на ауту, а он је њу гађао пикслом). Истовремено је у ЦСР стигао и захтев из СУД-а због поступка за вршење родитељског права, с' обзиром да су се родитељи раздвојили и да је мајка поднела тужбу за развод брака. Родитељи не истичу насиље као проблем и не желе да покрећу одговарајуће поступке.</p> <p>Отац је предлагао наставак заједнице, међутим на крају је ипак прихватио предлог мајке да нема услова за наставак заједнице и да је развод могуће решење за њихове тешкоће. Родитељи су постигли договор да се брак разведе и да до окончања поступка развода брака мал. Милош остане у породици оца, као и о начину и обиму виђања детета и мајке.</p> <p>Отац Милан, рођен 1971. средње школско образовање. Мајка Светлана, рођена 1973.г., завршила је средњу школу.</p> <p>Милош је рођен 2004. године као једино дете из ове заједнице. Од заснивања заједнице родитељи мал. Милоша су живели са Милановим родитељима у породичној кући. Милан је у конфликтним релацијама са Светланиним оцем од почетка брачне заједнице, по његовом мишљењу због сталне потребе њеног оца да утиче на Светлану и одлучује о неким стварима у њиховој породици.</p> <p>Од прекида заједнице Милош живи са оцем и бабом Милом (рођ.1950., породична пензионерка). Миланов отац је преминуо пре 2 године.</p> <p>Милош је изразио жељу да жели да остане да живи са оцем у очевој породици у којој живи од рођења и да не мења породични амбијент и другове, а да мајку редовно виђа. Предложио је модел виђања са мајком.</p> <p>Мишљење оца је да је у интересу детета да остане да живи са њим у породичној кући, јер је ту одрастао. Он мисли да Светланина породица сада жели Милоша за себе као јединог мушког наследника породице. Он такође истиче да верује да би се Светлана вратила и наставила брачну заједницу, али да јој то оспорава њен отац, да он одлучује уместо ње и да је она због тога беспомоћна.</p> <p>Мајка је мишљења да је у интересу мал. Милоша да се повери њој на даље старање, а да заједнички врше родитељско право, да је исказана жеља детета да остане да живи са оцем због утицаја и притиска оца па син мора тако да се изјашњава.</p> <p>Након прекида заједнице родитељи ретко директно комуницирају, често Милош преноси поруке између родитеља</p>	<p>Оба родитеља су заинтересована и мотивисана за поверавање детета и у томе имају подршку својих породица порекла.</p> <p>Неслагање родитеља као партнера угрожава и родитељску сарадњу и њихова међусобна комуникације се добрим делом преноси на дете.</p> <p>Историја неслагања између Милана и Светланиног оца је додатни ризик у превазилажењу кризе развода.</p>

2.ШИРА ПОРОДИЦА	<p>Мајчин отац Петар рођ.1946. и мајка Вера рођ. 1951. У породици живи и њена млађа сестра Слађана која је запослена. Милан је у конфликтним релацијама са Светланиним оцем од почетка брачне заједнице, по његовом мишљењу због сталне потребе њеног оца да утиче на Светлану и одлучује о неким стварима у њиховој породици. Светлана је мишљења да су релације између чланова њене породице порекла добре. Светланина млађа сестра Слађана је разведена и нема деце. Оба родитеља живе са члановима породице порекла, отац са својом мајком, а мајка са оба родитеља и сестром. Баба са очеве стране се у актуелним условима брине о Милошу када отац ради. Са мајчине стране деда, баба и тетка показују велику мотивацију да Милош живи са мајком и њој буде поверен. Приликом реализације виђања, Милош је долазио у конфликт са дедом Петром око пуштања гласне музике и избора хране, и пар пута се вратио сам кући, пре договореног времена за повратак.</p>	<p>Шире породице су подршка и једном и другом родитељу и детету.</p> <p>Постоји ризик због повремених конфликта између Милоша и деде.</p>
3.СТАНОВАЊЕ	<p>Оба родитеља станују у сопственим кућама, Кућа оца је приземна са могућношћу доградње и уређења поткровља. У приземљу су 2 собе, кухиња, дневна соба, купатило и ходник. Простор је адекватно опремљен потребним стварима за домаћинство. Мал.Милош има своју собу коју је опремио у складу са својим потребама и интересовањима.</p> <p>Кућа мајчиних родитеља је приземна и састоји се од 3 собе, дневног боравка са кухињом, купатила, ходника и терасе. Простор је адекватно опремљен потребним стварима за домаћинство. Мајка Светлана је опремила собу за мал. Милоша када долази код ње за викенде.</p> <p>Хигијена и безбедност су адекватне и у једној и у другој породици</p>	<p>Стамбени и материјални услови обе породице одговарају потребама детета.</p>
4.ЗАПОСЛЕНОСТ	<p>Отац запослен у ЕДБ као диспечер.</p> <p>Мајка запослена у истом предузећу као административни радник.</p> <p>Радно време родитеља без битног утицаја на посвећивање бриге детету</p>	<p>Запослење оба родитеља је стабилно.</p>

5.ПРИХОДИ	Оба родитеља су запослена, раде у истој фирми, поред тога обе породице имају приход од пољопривредне делатности,	Приходи обе породице су довољни за задовољење потреба детета
6.ОДНОС ПОРОДИЦЕ И ЛОКАЛНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ	Породице остварују контакт са широм околином. Обе породице живе ту генерацијама, у окружењу су њихови рођаци, са комшијама су у добрим односима.	Обе породице су добро социјално интегрисане, положај обе породице у заједници је адекватан
7.РЕСУРСИ ЗАЈЕДНИЦЕ	Обе породице станују у селу у непосредној близини града, доступни су им сви ресурси потребни за подизање мал. детета- школа, дом здравља, продавнице, дом културе.	Постоје доступни ресурси заједнице, које породице користе.

Закључци по областима процене:

1. Развојне потребе детета:

Развојне потребе детета су адекватно задовољене (у складу са узрастом) у свим аспектима. Емоционално је везан за оба своја родитеља, а психосоцијални развој, физички развој и здравље су уредни. Процењује се да је Милош укључен у развод родитеља, што представља ризик за његов даљи емоционални развој и сазревање. Такође, у сегменту породичних и социјалних односа уочен је ризик од развијања конфликтног односа са мајком и појачања конфликта са дедом.

2. Капацитети родитеља

У родитељској улози, мајка и отац су показивали високе капацитете за задовољавање свих развојних потреба детета. Родитељи су заинтересовани и мотивисани да раде за добробит детета. У кризи развода, уочен је ризик да родитељи код Милоша изазову конфликт лојалности и не пруже потребну подршку у превазилажењу адекватних болних доживљавања око развода родитеља. Појавили су се и проблеми у домену вођства и граница (различити васпитни стилови родитеља; такође, мајка има проблем да очува родитељски ауторитет у својој примарној породици). Поред сепарације родитеља,

стабилност Милоша је угрожена међусобним оптуживањем родитеља - укључивањем детета у партнерски однос.

3. Породични и средински фактори

Оба родитеља су високо мотивисана за поверавање детета и имају подршку својих породица порекла. Обе породице су добро интегрисане у локалној средини и располажу адекватним стамбеним, економским и социјалним ресурсима.

Актуелну кризу развода родитеља карактерише да је отац за наставак заједнице, мајка категорично против. Неслагање родитеља као партнера угрожава и родитељску сарадњу и њихова међусобна комуникације се добрим делом преноси на дете.

Историја неслагања између Милана и Светланиног оца је додатни ризик у превазилажењу кризе развода.

СУМАРНА ПРОЦЕНА:

Родитељи су својим капацитетима у стању да одговоре на развојне потребе детета, али у кризи развода стабилност детета угрожава партнерски однос који погоршава родитељску сарадњу и доводи у питање очување адекватних граница и вођства, нарочито код мајке. Емоционалне и социјалне потребе детета су угрожене његовом укљученошћу у развод родитеља и постоји ризик од развијања конфликтног односа са мајком и појачања конфликта са дедом.

Приоритети на којима ће се радити кроз планирање и реализацију плана услуга су: стабилност и сигурност; вођство и границе и укљученост детета у развод родитеља.

ПРОЦЕНА ПОТРЕБА ЗА ОДРАСЛЕ И СТАРИЈЕ

Заштита одраслог инвалидног лица – занемаривање и злостављање

Снежана, рођ 1964. године, удата, мајка троје одрасле деце, оболела од мултипле склерозе, непокретно и потпуно зависно лице.

Почетна процена се ради на захтев Снежане која је телефоном позвала в.с. и тражила хитну посету јер је инвалидна, непокретна, запостављена и породица неадекватно брине о њој, потпуно је занемарује. В.с. је отишла у ненајављену посету Снежани. **Снежана је изричито тражила од в.с. да породици не открива извор информација - да је она пријавила случај, због страха од реакције чланова породице.**

За време трајања посете водитеља случаја Снежани, неко је дојавио супругу да је В.с. у посети, тако да је он напустио посао и дошао. Био је веома љут што је В.с. ушао у његову кућу без најаве, изражавајући велики, али ипак контролисани бес. Поштујући Снежанину жељу, В.с. је навела да је разлог посете анонимна пријава и сазнања од здравствене службе. Снежана је, и поред видног страха који има од супруга који се препознаје по невербалној комуникацији, тражила да се побољша њен квалитет живота у кући налажењем жене за негу и набавком инвалидских колица. Супруг је одбио сарадњу, сумња у извор пријаве случаја, инсистирао је на откривању извора, на наговор да сарађује са ЦСР изјавио да ће се одазвати само на службени писмени позив.

Класификација података и закључивање

I ОБЛАСТ: АКТУЕЛНО СТАЊЕ И ПОТРЕБЕ КОРИСНИКА

ПОД-ОБЛАСТИ	ПОДАЦИ	ЗАКЉУЧЦИ
1. Здравствене потребе	<p>Снежана болује од мултипле склерозе од 1996. године, 2 године је непокретна, потпуно зависна. Прве симптоме болести Снежана осећа 1996. године када је подвргнута медицинском третману и дијагностикована је мултипла склероза. Супруг Зоран у потрази за излечењем у почетку активно води Снежану на лечење, врло продорно тражио адекватнији третман, тако да је стигао до врхунске медицинске дијагностике у Београду.</p> <p>Присутна анемија као последица основне болести. Друге здравствене проблеме Снежана негира.</p>	<p>Снежана је непокретно, инвалидно лице, што је последица тешке прогресивне болести.</p> <p>Болест захтева континуирано здравствено праћење и третман.</p>
2. Когнитивно функционисање	<p>Просечне интелектуалне способности, без знакова неуротичне и психотичне симптоматологије. Контакт се лако успоставља и одржава, скреће у жељеном правцу. Пажња и концентрација су очувани, мишљење је очувано по садржају и по форми, има моћ антиципације догађаја, узрочно-последичних и временских. Оријентисана је према себи, у времену, простору и према личностима. Прибрана је и сталожена, свесна свог здравственог статуса, у њеном мишљењу и понашању доминира рационалност. Рационално размишља и оправдава одсутност чланова породице због пословне заузетости и школовања, мисли да укућани не треба да униште своју будућност због њене болести. Свесна је вредности своје имовине.</p>	<p>Интелектуалне способности су очуване. Размишља рационално и реално, препознаје своје потребе као и ограничене могућности.</p>

3.Идентитет	Свесна свог здравственог статуса.	Нема довољно података за закључивање, има индикација да је и идентитет осиромашен у ситуацији социјалне изолације.
4. Емоционално стање и понашање	<p>Плаче и тешко емотивно подноси непажњу чланова породице, своје потребе ставља у други план зарад добробити породице, осећа се изоловано и усамљено, зависно и одбачено, запуштено, има осећај да смета и да њено болесно стање свима представља терет. Принуђена је да стално ћути како им не би сметала. Иако осуђује и децу, ипак налази оправдање за њихово понашање, јер су кроз живот више били упућени на оца. Зорана је презрела због његовог односа.</p> <p>Осећај сигурности, каже, даје јој кућа наслеђена од родитеља.</p>	<p>У Снежанином емоционалном профилу доминирају осећања туге, усамљености, одбачености. У понашању присутно повлачење.</p> <p>Осећање сигурности црпи из свог материјалног стања.</p>
5.Представљање у друштву	Снежана је затворена у кући, нема података о изласку и учешћу у друштвеном животу.	Нема довољно података, али постоје индикације да је Снежана а у социјалној изолацији.
6. Социјални и емоционални односи	Нема података, осим да Снежана често тражи помоћ од комшиница. Комшинице је сажалевају, али и избегавају.	<p>Снежана иницира социјалне контакте када тражи помоћ.</p> <p>Постојећи контакти су сиромашни и неадекватни.</p>

7. Вештине старања о себи	<p>Ноге су одузете, лева рука је веома слаба а десна је очуване покретљивости. Зове комшинице да јој помогну. Обратила се ЦСР због занемаривања. Сматра да јој требају инвалидска колица, као и ангажовање жене која би јој помогла у побољшању квалитета живота, јер за то има сопствене приходе чије је вредности свесна. У случају да се породица оглуши о њене потребе за ангажовањем жене за негу спремна је да тражи породицу која би је неговала, а заузврат уговором о доживотном издржавању обезбедила себе и породицу која је надгледа. У случају да се адекватна породица не нађе, спремна је да стави хипотеку над том имовином ради подмиривања трошкова домског смештаја.</p>	<p>Потпуно физички зависна од туђе помоћи и неге.</p> <p>Остале способности очуване, свесна ситуације у којој се налази и иницира решавање проблема.</p>
---------------------------	---	--

II ОБЛАСТ: РАНИ РАЗВОЈ И ЊЕГОВ УТИЦАЈ НА АКТУЕЛНО ФУНКЦИОНИСАЊЕ

ПОД-ОБЛАСТИ	ПОДАЦИ	ЗАКЉУЧЦИ
1. Ток развоја	Снежана је рођ 1964. године. Нема података о раном развоју.	Нема података за закључивање.
2.Значајни догађаји	Нема података.	Нема података за закључивање

3.Здравље	Нема података.	Нема података за закључивање
4.Школовање	Завршила средњу школу.	ССС
5.Однос са родитељима/старатељем и другим значајним	Родитељи су преминули, Снежана је једино дете, нема података о односу са родитељима док су били живи.	Нема података за закључивање

III ОБЛАСТ: ПОРОДИЧНИ И СРЕДИНСКИ ФАКТОРИ

ПОД-ОБЛАСТИ	ПОДАЦИ	ЗАКЉУЧЦИ
-------------	--------	----------

<p>1. Породична историја и функционисање</p>	<p>По окончању средње школе Снежана је упознала Зорана и са њим ступила у брачну заједницу. Из те брачне заједнице која је била функционална и хармонична рођено је 3 деце: кћерка Мира (1986), син Марко (1988) и син Стефан (1990.). Све до Снежанине болести били су срећна и безбрижна породица. Супруг Зоран у потрази за излечењем у почетку активно води Снежану на лечење. Показивао је велику пожртвованост и несебичност. Како је болест напредовала, супруг се мирио са њеним стањем, уз то био је принуђен да се више посвети деци, а од момента Снежанине потпуне зависности то прихвата као трајно стање које се никаквим мерама не може поправити. Супруг Зоран себе доживљава као жртву породице јер је морао да негује и школује децу, да им буде и отац и мајка, а уз то се посветио и болесној жени којој је медицина пружила све што је могла. Временом је дошло до отупљивања за здравствене проблеме Снежане. Савест му је мирна јер је све медицинске третмане исцрпео. Међутим, у домену неге, правдајући се пословном заузетошћу, патријархалним ставом да улога мушкарца није да купа жене, занемарује њене потребе за хигијеном и више пажње обраћа на задовољавање потреба за исхраном (а оброци нису адекватни и увремењени). Није спреман на увид и саосећање, чак ни на промене које би побољшале квалитет целе породице, као што је ангажовање жене око неге супруге. Ову могућност вероватно пренабрегава и истиче..." шта би та жена помогла, ми смо ту, ако треба изаћи ћу са посла на њен позив, у кога могу да имам поверења да му поверим кућу ". Снежана сматра да је он велики материјалиста и да је то основни разлог што одбија да се ангажује жена за помоћ њој у кући. Такође пренабрегава штетност уздржавања столице и мокраће, тврдећи да је временом она привикнута на тај временски ритам и да се не ради о суздржавању. Када је од ВС суочен са пропустима, он наводи "па не мислите јој ви више добра него ја, па она је мени родила 2 сина и кћерку, па да је нисте ви до сада водили и лечили...", а притом се само интересује ко је пријавио случај.</p>	<p>Функционисање породице је нарушено због тешке прогресивне болести и Снежанине инвалидности.</p> <p>Организација породичног живота не одговара потребама Снежане и угрожава задовољавање њених базичних потреба.</p> <p>Супруг рационализује занемаривање супруге и минимизира њене тешкоће и потребе.</p>
---	--	---

<p>2. Комуникација, емоционална подршка и размена</p>	<p>Снежана плаче када саопштава да јој је супруг у љутини рекао... " што се не убијеш и не отрујеш, ти тако можеш да живиш још 100 година"..., и што у њеном присуству води разговоре "...где си срце, кад ће да се волимо"(мисли да има љубавницу). Своје потребе ставља у други план зарад добробити породице, али веома тешко емотивно подноси што се породица оглушује о њене базичне потребе. Снежана је по цео дан сама, осећа се изоловано и усамљено, зависно и одбачено, запустено, има осећај да смета супругу и да њено болесно стање свима представља терет. Принуђена је да стално ћути како им не би сметала. Иако осуђује и децу, ипак налази оправдање за њихово понашање јер су кроз живот више били упућени на оца. Зорана је презрела због његовог односа, јер за спољни свет жели да створи слику идеалног мужа који лечи своју жену, а у четири зида нико не види како се према њој опходи, иако истиче да је никада није физички малтретирао. Уколико би променио однос према њој, спремна је на праштање. Снежана има потребу за комуникацијом и дружењем, али Зоран јој само да храну или је одведе до ВЦ и на томе се сведе њихова комуникација. Веома често је љут што га је "живот казнио", што је "жртва породице", у његовом односу нема саосећања, нити емотивног ангажовања на релацији са супругом. Снежана има страх од супруга који се препознаје по невербалној комуникацији.</p>	<p>Снежана емотивно везана за чланове породице и гаји очекивања да јој буде узвраћено.</p> <p>Комуникација и емотивна размена између Снежане и чланова породице изостају, одсутна емотивна подршка чланова породице. Снежана се плаши супруга. Може се говорити о постојању емоционалног злостављања.</p>
--	--	---

3. Нега и безбедност	<p>Уредног сна и апетита, суздржава се од уношења неопходне хране и течности у организам. Једе суву и готову храну, доручкује ујутру пре него што супруг и деца оду на посао и увече касно када се са посла врате. Има очуван осећај вршења мале нужде као и пражњења столице, због одсуства лица који је морају одвести до купатила Снежана је принуђена да сатима суздржава потребу за мокрењем и столицом. На јутарње и вечерње сређивање односе је чланови породице до купатила, али јој у сређивању не помажу већ то чини она сама, а с обзиром на одузетост ногу, слабост леве руке, одсуство контроле кичме, Снежана се тешко може адекватно средити користећи способност само десне руке. Може да седи након што је породица усправи, али не може да самостално заузима и мења седећи положај због потпуне одузетости ногу, како нема потпуну контролу кичме често се дешава да се искриви или завали на кревету, понекад и падне са кревета и у том положају остане све до повратка чланова породице кући. Комшинице је вуку на столицу у ВЦ, па завртањем тепиха дође до накретања или превртања и столице и Снежане. Снежанина породица има отпор према коришћењу памперс пелена.</p>	<p>Базичне потребе су угрожене - исхрана је неприлагођена и неувременењена, до нивоа занемаривања и злостављања.</p> <p>Угрожена безбедност Снежане.</p>
4. Подршка шире породице	<p>Снежана има родбину - тетке и ујаке који јој пружају подршку. Зоран не оспорава контакте са широм породицом, али сумња у добре намере истих, сумња да су они пријавили случај и да сугестивно делују на Снежану и подговарају је да "преко хлеба тражи погачу".</p>	<p>Снежана има подршку шире породице као ресурс који није довољно искоришћен. Постоји отпор супруга према неговању тих односа.</p>
5. Социјална подршка (ван породице) и учешће у заједници	<p>Памперс пелене купују комшинице, оне долазе по Снежанином позиву да је одведу до ВЦ, због страха од тежих последица падова уградиле су идентификаторе и не одазивају се на тел. позиве, иако имају сажалјив однос према Снежани и радо би јој помогле.</p>	<p>Социјална подршка није Снежани доступна када јој је потребна.</p> <p>Комшинице су ресурс који није довољно у функцији.</p>

6. Ресурси заједнице	Снежана се обратила самоиницијативно ЦСР. Зоран је љут што је ВС ушао у његову кућу без најаве, изражавајући велики али ипак контролисани бес. Одбио је сарадњу, сумња у извор пријаве случаја, инсистирао је на откривању извора, на наговор да сарађује са ЦСР изјавио да ће се одазвати само на службени писмени позив. Мешање социјалне службе доживљава као личну срамоту и омаловажавање његовог угледа који ужива у заједници, некада као "велики трговац" а сада као шеф у фабрици.	Снежана рачуна на подршку ЦСР, али Зоран својим ставовима и понашањем може да опструира сарадњу.
7. Стамбена ситуација	Комшинице је вуку на столици у ВЦ, па завртањем тепиха дође до накретања или превртања и столице и Снежане. Наследила је као једино живо дете двоспратну породичну кућу у оближњем селу, као и имање од 3 хектара, кућа је опремљена свим покућством и апаратима, санитарним чвором за несметан живот многочлане породице.	Простор у коме Снежана живи није прилагођен потребама ОСИ. Обезбеђена материјално.
8. Запосленост	Није у радном односу, особа са инвалидитетом	Радно неспособна.
8. Приходи	Остварује инвалидску пензију у износу од =12.000,00 дин као и ТНП у износу од =12.000,00 динара.	Има личне приходе који могу да задовоље њене потребе.

Закључци по областима процене

1. Актуелно стање и потребе корисника

Снежана је непокретна, особа са инвалидитетом, очуваних сазнајних способности. Њој су потребни континуирано здравствено праћење и третман. Угрожене су њене базичне потребе (исхрана, хигијена). У Снежанином емоционалном профилу доминирају осећања

туге, усамљености, одбачености због изолације и занемаривања. Снежана је очуваних интелектуалних способности и иницира решавање проблема.

2. Рани развој и његов утицај на актуелно функционисање

Нема података, а процењује се да нису од значаја.

3. Породични и средински фактори

Организација породичног живота не одговара Снежаниним потребама, чак угрожава задовољавање њених базичних потреба. Комуникација и емотивна размена између Снежане и чланова породице изостају. Поједини Снежанини искази указују на постојање емоционалног злостављања. Базичне потребе су угрожене до нивоа занемаривања и злостављања. Угрожена је Снежанина безбедност. Социјална подршка није доступна када јој је потребна. Материјално и стамбено је обезбеђена и има подршку шире породице која као ресурс није довољно искоришћена.

СУМАРНА ПРОЦЕНА

Снежана је очуваних интелектуалних способности и иницира решавање проблема. Материјално и стамбено је обезбеђена и има подршку шире породице која као ресурс није довољно искоришћена.

Актуелно, у породици су јој угрожени нега и безбедност, не постоји емоционална подршка породице и социјално је изолована. Степен угрожености висок до нивоа занемаривања и злостављања и повлачи одговорност свих.

Приоритети на којима ће се радити кроз планирање и реализацију плана услуга су: нега и безбедност; емоционална подршка породице и активирање ресурса у заједници.

ПИТАЊА ЗА ПРИКУПЉАЊЕ ПОДАТАКА ПО ОБЛАСТИМА И ПОДОБЛАСТИМА ПРОЦЕНЕ ПРЕМА БИО-ПСИХО-СОЦИЈАЛНОМ МОДЕЛУ:

У овом сегменту дате су дефиниције, односно ближи описи сваке подобласти у троуглу процене за децу и за одрасле. Такође су понуђена питања која се могу користити у прикупљању података како би се добили потпуни и релевантни подаци за процес процене.

Сваком професионалцу остаје простор да листу понуђених питања надаље континуирано допуњава, у складу са својим професионалним искуством и карактеристикама корисника.

ПРОЦЕНА ПОТРЕБА ЗА ДЕЦУ И МЛАДЕ

I РАЗВОЈНЕ ПОТРЕБЕ ДЕТЕТА

Процена деце је сложен процес, због узрасних ограничења у схватању, разумевању и комуникацијским способностима, као и због специфичне зависне позиције од одраслих (родитеља, одгајатеља). Потребна је посебна осетљивост професионалаца и вештина да се са децом успостави однос поверења и добију директне и валидне информације од деце. Значајан извор информација о деци даће родитељи или друге битне особе, али професионалац мора да омогући детету да учествује у процесу који се спроводи и не може да се ослони само на податке које даје родитељ/старатељ. Опсервација је важан извор информација о стању и функционисању детета, неке технике (нпр. цртеж..), али је увек неопходно информације добити и од детета.

Питања која су дата пре свега служе да „покрију“ област. Када разговарате са дететом, прво му се приближите, учините да вам дете верује, када је млађе, **играјте се са њим и разговарајте**. Питања прилагодите детету, његовој способности да разуме и садржај о коме га питате и речи које користите. На нека питања одговоре можете добити и посматрањем понашања детета. Старију децу, пре свега, **уважите као саговорнике**: било тако што ћете уважити потребу да вам буду што ближа, било тако што ће у вама тражити ослонац и сигурност.

Треба водити рачуна да деца (особито млађа), не могу дуго да учествују у разговору, да изгубе стрпљење, може им постати досадно. Стога време које имате са дететом фокусирајте на битне теме у процени, а оно што можете са поверењем добити од других и опсервацијом не проверавајте увек у интервјуу са дететом.

Питања пред вама могу успешно да послуже да се добију подаци за различите области – подобласти функционисања детета. Када се дете на једно питање отвори и расприча, искористите то и вежите питања асоцијативно за тај сегмент, а да „гађа“ и друге сегменте. Тако, на прилику око облачења, са предшколским дететом, можете снимити и односе родитеља према детету и између њих самих и друге релације и реаговања детета.

Корисно је да на почетку, кад сте успоставили однос, питате дете да ли зна ко сте ви? Да ли су мама/тата рекли ко ће им доћи у посету? Ако се разговор води у ЦСР: „Да ли су ти мама и тата рекли где идеш и са ким ћеш причати? Шта ти мислиш, зашто ми сад причамо? Шта се то дешава?“ Наравно, ово важи за нешто старију децу - која имају оформљен говор. Одговори на ова питања дају податке за многе области: на спремност детета да учествује у разговору, на његове емотивне реакције и доживљавања у ситуацији разговора, али и на емотивне реакције на дешавања у породици.

1. Здравствене потребе

Физичко и ментално здравље, адекватна медицинска нега за време болести, одговарајућа исхрана, физичка активност, редовност имунизације и здравствених контрола и за старију децу приступачност информација о питањима које могу да утичу на њихово здравље, представљају показатеље задовољења здравствених потреба детета.

Питања:

- Да ли си ти понекад болестан/болесна? Шта те онда боли? Колико често си болестан?
- Ко ти мери температуру кад си болестан, ко ти кува чај, ко те води код лекара?
- Шта онда раде твоји тата и мама?
- Идете ли код лекара? Како је тамо кад одеш код доктора? Да ли ти доктор да лекове?
- А ко теби најчешће даје лекове?
- Шта волиш да једеш? А шта ти мама/тата дају да једеш? Када једеш у току дана? (доручак?.....)
- А да ли знаш шта је здраво да се једе? Шта је још здраво (да се перу руке...)? А ко те је то научио?
- Да ли се бавиш спортом?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

2. Образовне потребе

Сва подручја когнитивног развоја детета, кроз показатеље могућности за игру и интеракцију са другом децом, приступ развојно адекватним књигама, приступачност, ток и успешност школовања у складу са узрастом, могућности за развој различитих вештина и интересовања. Укључује и приступачност одрасле особе која је заинтересована за образовне активности, напредак и достигнућа детета, која води рачуна и о посебним образовним потребама детета. Одговор детета на родитељске едукативне подстицаје, помоћ и подршку око учења и школских обавеза.

Питања:

- Шта волиш да се играш?
- Са чиме се ти забављаш, занимаш? Шта волиш да радиш преко дана? Са ким се играш?
- Какве играчке имаш? Волиш ли књиге? Волиш ли да читаш/да ти читају?
- Да ли ти је тешко у школи? Зашто? (увек можете питати, и ако је одговор да му/јој је тешко и ако није (добијате и податке како процењује себе)
- Шта волиш да учиш? Које предмете волиш?
- Да ли је ово баш добра школа за тебе?
- Да ли ти неко помаже у учењу?
- Шта би ти волео да учиш?
- Како си организовао/ла учење? Да ли учиш сваки дан? Колико учиш?
- Какав успех твоји тата и мама од тебе траже?
- Са ким волиш да учиш од укућана?
- Да ли они имају времена да ти помогну? Одговоре на твоја питања?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

3. Развој емоција и понашања

Адекватност испољаваних осећања и понашања детета према родитељима и другим члановима породице („лепљивост", незаинтересованост, анксиозност, спонтаност, отвореност итд). Ова подобласт обухвата показатеље врсте и квалитета привржености, везаност детета за родитеља (слаба, претерана и сл.), одлике темперамента (променљивост и интензитет емоционалног реаговања), прилагодљивост променама, реакције на стрес и одговарајући степен самоконтроле понашања (импулсивност, acting out, темпер тантрум, сталоженост, тражење подршке, итд.)

Питања:

- Чини ми се да си ти једно весело/тужно/љутито дете? Да ли сам ја у праву? А да ли ти знаш шта је то весело/тужно/љутито? Како то изгледа? Како се онда понашаш? Да ли ти знаш неког ко је весео/тужан/љутит?
- Шта тебе највише радује? Шта те љути? Због чега будеш тужан/тужна?
- Да ли тата и мама знају када си тужан/тужна, весела/о/ љут/а? А шта они онда раде?
- Да ли ти се деси да се упишкиш/укакиш? Како се осећаш кад се то деси?
- Да ли тебе нешто плаши? А како то изгледа? Шта онда радиш, када си уплашен/а? А шта раде тата и мама?
- Да ли ти идеш код друга у госте без тате и маме? Да ли неко увек иде са тобом?
- Ко ме се најчешће обраћаш за помоћ?
- Када ти је тешко, ко ће ти увек помоћи?
- Са ким причаш о томе како се осећаш?
- Да ли те муче нека осећања, па ни сам не размеш шта ти се дешава?
- Имаш ли неких доживљавања и осећања којих би волео да се ослободиш?
- Да ли добро спаваш? Имаш ли страшне снове?
- Како си иначе расположен/а? Како би ти то описао?
- Када си бесан/а, шта онда радиш?
- Шта би волео да промениш код себе? Зашто?
- Да ли си ти мирно или једно живо дете? Да ли ти се то свиђа? А твојим родитељима?
- Када се тата и мама љуте на тебе? Када се радују због тебе? Шта онда раде?
- Да ли ти некад неко каже да си досадан? Када то?
- Када си назадовољан/а, како то показујеш? Ко ме кажеш? Шта урадиш?
- Око чега си најчешће назадовољан/а?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

4. Идентитет

Дететово виђење сопствене личности и способности, слика о себи и самопроцена, представљање у друштву (социјална презентација), начин на који дете себе представља кроз свој изглед и понашање, као и разумевање утиска који оставља. Обухвата адекватност одевања и изгледа у складу са годинама, полом, културном и религијском припадносту, личну хигијену и приступачност информација од родитеља или старатеља о одговарајућој презентацији у различитим околностима. Укључује и осећај припадности и прихваћености у оквиру породице, вршњачке и културне групе и шире заједнице.

Питања:

- Како се ти зовеш?
- Ко су твоји тата и мама? Како се зову? Шта они раде?
- Са ким живиш? Виђаш ли бабу и деду, друге рођаке?

- Да ли си ти иста као и (сестра, брат, другарица..)? А како си ти другачија/и или иста/и?
- Шта ти највише волиш код себе?
- Ти волиш да облачиш то (наведете...)? Да ли је то теби лепо? Да ли се тако још неко облачи (прави фризуру)?
- Како би описао/ла себе?
- Да ли ти се свиђа како изгледаш? А шта посебно? А шта не?
- Да ли си приметио/ла да ли се твојим другарима свиђа како ти изгледаш? Како се понашаш?
- Како твоји родитељи/наставници реагују на тебе, да ли им се свиђа како изгледаш/ како се понашаш? Шта то за тебе значи? Да ли ти је то важно?
- Које празнике славите у вашој породици? Да ли и ти у томе учествујеш? Да ли то волиш?
- Које си националности? Вероисповсти? Да ли си религиозна/зна? Шта то за тебе значи?
- Када би код себе могао/могла да промениш, шта би то било?
- Да ли би себе описао/описала као задовољну и срећну особу?
- Да ли се свиђаш сам/а себи?
- Да ли се бавиш спортом? Волиш ли спорт? Који? Да ли си навијач?
- Ко су твоји идоли?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

5. Породични и социјални односи

Квалитет и интензитет емоционалних односа са родитељима или старатељима, браћом и сестрама и одговарајући одговор чланова породице на ове односе. Обухвата и са узрастом растући значај развојно одговарајућих односа са вршњацима и другим значајним особама у животу детета. Квалитет социјалних и емотивних односа (поверење, стабилност, хостилност, спонтаност, повученост) са родитељима /старатељима, браћом и сестрама, вршњацима и другом децом (дружење са узрасно адекватним групама), ауторитетима (васпитачи, наставници) и остале значајне особе из окружења.

Питања:

- Са ким се најбоље слажеш?
- Са ким у кући највише причаш?
- Ко ме ћеш прво рећи ако имаш проблем или ти нешто треба? Или шта ћеш урадити ако ти нешто треба или имаш проблем?
- Какви су : мама, тата, брат, сестра, другари...?
- Шта највише волиш код маме, тате, сестре, брата, другара...?
- Да ли су твоји родитељи строги? Како то изгледа?
- Да ли волиш да се дружиш, или више волиш да си сам? А шта је ту лепше?
- Имаш ли најбољег друга/другарицу?

- Колико имаш другара/другарица?
- Када се дружите? Шта тада радите? Шта ти радиш?
- Да ли те другари некад терају да урадиш нешто лоше? Шта ти тада радиш?
- Ког наставника(васпитачицу) највише волиш? Зашто? Шта је добро код ње/ега?
- Знаш ли неку лошу децу? Шта они раде? Зашто су лоши? Да ли ти се некад свиђају? Шта ти се тад код њих свиђа?
- Да ли си члан неке групе навијача? Да ли се бавиш спортом?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

6. Вештине самозаштите

Практичне, емоционалне и комуникационе способности детета за бригу о себи адекватну узрасту. На млађем узрасту обухвата практичне вештине самосталног храњења и облачења, а код старије деце способност препознавања опасних ситуација, сналажење у саобраћају, самосталност старије деце када укућани нису ту (краће или дуже време зависно од узраста детета), могућност за стицање самопоуздања и самосталне активности ван породице и припрему за самостални живот младих особа. Укључује вештине решавања проблема, сналажење у непознатим ситуацијама, самопоуздање, иницијатива и аутономија. Посебно обратити пажњу на вулнерабилне групе и децу са сметњама у развоју.

Питања:

- Да ли тим сам/а једеш? Да ли те неко храни?
- Да ли ти сам/а идеш –да пишкиш-какиш? Ко ти помаже?
- Да ли ти знаш шта је то када се каже опасно?
- Има ли неких опасних ствари у кући? Шта се не дира? А да ли знаш зашто?
- Да ли си ти велик/а да останеш сама у кући? Шта онда радиш? А шта се не ради кад останеш сам/а? Шта ти тата и мама кажу да не радиш? Да ли тада мораш да слушаш старију сестру/брата?
- Да ли сам/а облачиш/обуваш? Ко ти помаже? Ко те је научио?
- Када си сам/а, да ли се прича са непознатима? Има ли ту нешто опасно?
- Када те неко провоцира, исмева..., шта ти тада радиш? Како ти на то гледаш?
- Када се појави проблем, шта најчешће радиш: одмах крећеш да га решаваш, тражиш помоћ родитеља, или нешто друго?
- Да ли се ослањаш на помоћ других када имаш проблем? Како то изгледа? Шта радиш ти а шта твоји „помагачи“?
- Да ли понекад предуго трпиш и сам/а носиш проблем/тешкоћу?
- Да ли те проблем/тешкоћа уплаши и будеш збуњен/а и не знаш шта да радиш?
- Да ли има нешто што је опасно, ризично по тебе у твом окружењу? Шта о томе кажу твоји родитељи? Да ли те то плаши? Да ли си смислио/ла како да се одупреш ако се деси да будеш у ризичној ситуацији?
- Са ким се дружиш? Какви су они? Шта кажу за њих твоји родитељи? Шта наставници (васпитачи) о њима мисле?

- Да ли ти родитељи замерају што се дружиш са неком децом? Шта ти о томе мислиш?
- Да или умеш сам/а себи да спремиш оброк?
- Шта су твоја задужења у кући?
- Која су правила у кући-докле је време за излазак, кад се враћаш кући?
- Где излазиш? Како се тамо проводи време? Коју музику слушаш?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

"Добра" питања за децу су и:

Како би волео/ла да се реши проблем (због кога се води поступак)? Шта мислиш, које би решење било најбоље? Када би имали чаробни штапић, шта би се променило па би знао/ла да проблема више нема? Како би знао да нема проблема? А, које би било друго добро решење, ако баш не може ово? Шта би требало да ради тата/мама? Шта не треба да ради тата/мама? Када би могао/ла нешто да промениш код своје маме/тате., шта би то било? Шта теби у овој ситуацији највише смета? Да ли те нешто плаши? Да ли неко са тобом прича о овоме (проблеми)? Да ли ти са неким волиш о томе да причаш? Како бих ја могла да ти помогнем?

Променљивост у спремности да размењује различите теме може да упућује на критична подручја - искуства. Будите стрпљиви и немојте притискати дете. Већ само понашање је информативно. Потребне друге податке скупљајте на друге начине, не дозволите да додатно фрустрирате дете. У разговору само покажите да сте спремни да дете чујете и да му верујете. Када буде спремно, отвориће се.

II СПОСОБНОСТ РОДИТЕЉА ИЛИ СТАРАТЕЉА ДА НА ОДГОВАРАЈУЋИ НАЧИН ИЗАЂУ У СУСРЕТ РАЗВОЈНИМ ПОТРЕБАМА ДЕТЕТА

1. Основна нега

Обезбеђење физичких и здравствених потреба детета, хране (да ли је исхрана адекватна, довољна, редовна, да ли храњење протиче без проблема или са отпором код млађе деце), топлоте, смештаја, чисте и одговарајуће одеће и обуће и адекватне личне хигијене. Дневна рутина око исхране, купања, спавања, израде задатака, игре и шетње, итд.

Питања:

Узраст од 0-2:

- Како су протекли трудноћа и порођај?
- Да ли сте планирали рађање детета? На који начин сте планирали, да ли сте о томе разговарали са другом децом у породици?
- Колико је шира породица учествовала у вашој одлуци?
- Које је дете по редоследу рађања у породици?
- Да ли је дојило и до када? Ако не - разлог?
- Колико често храните дете? Да ли се дете буди ноћу, да ли једе ноћу?
- На који начин се спроводи исхрана детета (дојење или прехрањивање)?
- Ако се врши вештачко прехрањивање ко припрема оброке?
- Када је дете почело да једе чврсту храну и шта највише воли да једе?
- Постоји ли ритуал око храњења и ко у њему учествује?
- Које намирнице су заступљене у исхрани детета и колико obroка има дневно?
- Колико дете добија на килажи месечно?
- Тежина детета?
- Шта му најчешће дајете за доручак, ручак, вечеру, ужину? Колико често и у којом количинама ваше дете узима слаткише?
- Да ли су оброци детета у одређеним временским терминима или дете једе када осети потребу?
- Како дете реагује када му дајете храну коју мање воли и како реагујете ви?
- Да ли је ваше дете здраво?
- Ко брине о здрављу детета? Ко га води на контроле?
- Да ли га редовно водите на прегледе и вакцинације?
- Колико често се разбољева? Како га лечите?
- Да ли редовно узима терапију када је лекар препише?
- Да ли дете напредује у складу са узрастом?
- Када је дете почело да седи? Када је проходило?
- Када је дете проговорило?
- Где и са ким ваше дете спава, да ли има креветац?
- Да ли дете иде на спавање у одређено време или када пожели? Спава ли дете у току дана и колико?
- Ко бебу пресвлади, колико често и на који начин (постоји ли ритуал)?
- Да ли је и када дете почело да тражи ношу?
- Како се обавља купање и ко учествује у томе?
- Колико често га купате, сечете нокте, перете руке? Ко то ради?
- Да ли дете прихвата купање, и да ли има играчке са којима се купа?
- Ко врши набавку неопходних потрепштина за дете?
- Да ли му купујете одећу, обућу, или користи од брата, сестре?
- Да ли купујете одговарајући број или веће? Водите ли рачуна о врсти обуће коју дете носи?
- На кога у породици је дете највише упућено? Са ким проводи највише времена?

- Како је организовано радно време родитеља?
- Колико често времена проводите са дететом?
- Да ли изводите дете у шетњу и колико често?
- Ко Вам помаже у одгајању детета?
- Каква је улога сродника?
- Да ли у окружењу има деце сличног узраста и да ли се дете дружи са њима, на који начин (посете, у парку, друго)?
- Које услуге су вам доступне у локалној заједници и да ли их користите?
- Колико често проветравате просторију у којој дете борави?
- Како грејете стамбени простор и да ли је довољно топло?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

Узраст од 3-6:

- Колико дете дневно има оброка?
- Да ли га храните или се дете само храни?
- Шта садрже оброци (месо, млечне производе, воће, поврће, слаткише)?
- Шта дете највише воли да једе и да ли Ви то можете да му приуштите? Како дете реагује кад му дајете храну коју мање воли и како реагујете ви?
- Какав је апетит детета?
- Хоће ли да пере руке пре јела?
- Да ли дете пере зубиће након оброка?
- Да ли је дете и колико развило хигијенске навике (контролише физиолошке потребе)?
- Да ли дете има здравствених тешкоћа, ако има, како их решавате?
- Да ли је дете редовно вакцинисано?
- Водите ли га редовно на систематски преглед и контроле, или само када је дете болесно?
- Ко брине о њему за време болести?
- Да ли поштујете терапију коју је лекар прописао?
- Где дете спава и са ким? Како се успављује (сиса палац, љуља се...)? Да ли имате неки ритуал пре спавања?
- Кад леже и када устаје?
- Какав има сан (миран, открива се, бунца..)?
- Колико често се купа, ко га купа?
- Да ли постоји утврђено време за одређене активности (исхрана, купање, спавање)?
- Ко вам помаже у одгајању детета?
- Да ли га изводите у шетњу?
- Како грејете стамбени простор?
- Каква је температура у вашем дому лети и зими?
- Које услуге су вам доступне у локалној заједници и да ли их користите?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

Узраст 7-10:

- Да ли је ваше дете здраво? Да ли дете има здравствених тешкоћа, ако има како их решавате?
- Да ли је дете редовно вакцинисано?
- Да ли дете има формиране хигијенске навике?
- Да ли самостално умива, купа, облачи?
- Водите ли га редовно код лекара (на систематски преглед и контроле), или само када је дете болесно?
- Ко брине о њему за време болести?
- Да ли поштујете терапију коју је лекар прописао?
- Водите ли дете код зубара и кад је било последњи пут?
- Какав дете има сан (миран, открива се, бунца..)?
- Колико се често дете купа?
- Да ли се дете самостално купа, а ако не, ко му помаже?
- Колико оброка дневно има дете?
- Шта садрже оброци (месо, млечне производе, воће, поврће, слаткише...)?
- Шта дете највише воли да једе и да ли ви то можете да му приуштите?
- Какав је апетит детета?
- Да ли дете има навику да пере руке пре јела?
- Да ли дете пере зубе после оброка?
- Где дете спава и са ким?
- Кад леже и када устаје? Да ли има неки ритуал пре спавања?
- Има ли дете одређено време за дневне активности (оброци, учење, спавање, купање, игра...)?
- Како грејете стамбени простор?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

Узраст 11-15:

- Да ли је дете здравствено осигурано? Ко о томе брине?
- Да ли је ваше дете претежно здраво или болешљиво? Ако има здравствених тешкоћа, како их решавате?
- Да ли дете има изабраног педијатра и стоматолога?
- Водите ли га редовно код лекара (на систематски преглед и контроле), или само када је дете болесно?
- Да ли је дете редовно вакцинисано?
- Водите ли дете код зубара и кад је било последњи пут?
- Ко брине о њему за време болести?
- Да ли поштујете терапију коју је лекар прописао?

- Да ли дете има формиране хигијенске навике?
- Има ли дете одређено време за дневне активности (оброци, учење, спавање, купање, игра...)?
- Да ли дете има навику да пере руке пре јела?
- Да ли дете пере зубе после оброка?
- Да ли самостално одржава личну хигијену или ми је потребна помоћ?
- Колико често се купа?
- Колико оброка дневно има дете?
- Шта садрже оброци (месо, млечне производе, воће, поврће, слаткише...)? Ко о томе брине?
- Да ли је, по потреби, самостално у припреми једноставнијих оброка или је зависно од других?
- Шта дете највише воли да једе и да ли ви то можете да му приуштите?
- Какав је апетит детета?
- Где дете спава и са ким? Кад леже и када устаје? Да ли има неки ритуал пре спавања? Какав има сан (миран, открива се, бунца..)?
- Ко упознаје дете са знацима сексуалности, променама и понашању у првим партнерским релацијама?
- За девојчице: да ли је добила и када прву менструацију?
- Да ли дете има засебну собу или свој простор? Ко то одржава?
- Каква је просторија у којој дете борави (да ли је топла, осветљена, проветрена, уредна...), и да ли је то само његов простор?
- Како грејете стамбени простор?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

Узраст 16-18:

- Да ли сте задовољни формираним хигијенским навикама вашег детета?
- Да ли је дете здравствено осигурано и на који начин?
- Ко се о детету брине док је болесно?
- Колико има оброка дневно? Чиме се претежно храни?
- Да ли имате увида да ли се ваше дете здраво храни и да ли га подстичете у томе?
- Да ли ваше дете пуши, пије, конзумира ПАС?
- Ко упознаје дете са знацима сексуалности, променама и понашању у првим партнерским релацијама?
- Како је здравствено стање чланова ваше породице?
- Када је била прва менструација?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

2. Осигурање безбедности

Адекватна заштита од повреда или опасности, и то од опасних места, околности, предмета или супстанци, заштита од контаката са опасним одраслима или другом децом, заштитита од самоповређивања, као и препознавање и предвиђање опасности по дете од стране родитеља у кући и на другим местима.

Питања:

Узраст од 0-2:

- Да ли живите у кући или стану?
- Шта сте учинили да обезбедите безбедност у стану?
- Да ли су прозори, врата, степеништа обезбеђени?
- Да ли сте затворили све утичнице у зиду?
- Да ли су оштри предмети ван домашаја детета?
- Где држите лекове, дугмад, прибор за шивење...?
- Да ли је кућна хемија, шибице, упаљачи, ван домашаја детеа?
- Да ли дете остаје само? Колико?
- Да ли је обезбеђена стална присутност одрасле особе или старијег детета уз дете?
- Ко чува ваше дете када нисте код куће?
- Чиме се дете игра? Тврдим или меким играчкама...?
- Како учите дете шта је опасно по њега?
- Каково је здравствено стање чланова ваше породице?
- Да ли у породици постоје лица која су ментално оболела или болују од болести зависности (као и пријатељи, познаници, комшије...)?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

Узраст од 3-6:

- Да ли живите у кући или стану?
- Шта сте учинили да обезбедите сигурност у стану/кући?
- Јесу ли заштићена опасна места и ствари?
- Да ли сте затворили све утичнице на зиду? Да ли су оштри предмети ван домашаја детета? Да ли су хемијска средства ван домашаја?
- Каково је здравствено стање чланова ваше породице?
- Да ли је обезбеђено место ван куће где се дете игра?
- Колико често се дете повређује?
- Како је организовано радно време родитеља?
- Да ли је дете под сталним надзором? Чијим?
- Да ли дете остаје само и колико?
- Да ли сте научили дете да се чува непознатих? Како дете реагује на непознате особе?

- Колико причате са дететом шта је опасно за њега?
- Где се дете игра? Да ли је двориште безбедно?
- Знате ли са ким се дете дружи и где најчешће одлази?
- Да ли дете одлази негде без питања?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

Узраст 7-10:

- Шта су потенцијално опасна места за ваше дете у вашој кући? Да ли сте о томе причали са дететом, шта оно о томе мисли?
- Шта сте учинили да обезбедите сигурност у стану?
- Да ли је степениште осигурано оградом?
- Да ли сте затворили све утичнице на зиду?
- Где држите оштре предмете(ножеве, маказе)?
- Да ли лекове и хемијска средства држите на безбедном месту?
- Да ли ваше дете зна која су средства опасна по живот и здравље а има их у вашем домаћинству?
- Да ли поседујете оружје и да ли је оно доступно деци?
- Да ли дете остаје само и колико? Брине ли вас нешто у вези са тим?
- Да ли је обезбеђена стална присутност одрасле особе или старијег детета уз дете?
- Да ли ваше дете зна да се чува непознатих особа?
- Колико причате са дететом шта је опасност за њега?
- Где дете спава и са ким?
- Да ли постоје правила у породици у вези дружења: места за дружење, време враћања, састав друштва?
- Да ли имате сазнања о понашању вашег детета ван куће, у школи?
- На који начин ваше дете решава проблеме са вршњацима (да ли учествује у тучи...)?
- Колико често се дете повређује, како долази до тога?
- Да ли ваше дете познаје основне саобраћајне прописе?
- Какво је здравствено стање чланова ваше породице? Има ли неко од чланова породице проблем болести зависности или психичке сметње?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

Узраст 11-15:

- Знате ли увек где вам се дете налази?
- Да ли дете остаје само код куће? Брине ли вас нешто у вези са тим?
- Колико причате са дететом како да препозна ризике по себе и о начинима да се заштити?

- Може ли ваше дете само да препозна опасне ситуације?
- Да ли сте научили дете да се чува непознатих особа?
- Да ли ваше дете користи интернет? Да ли знате са ким комуницира преко интернета? Да ли разговарате о ризицима коришћења друштвених мрежа (нпр. о састанцима "на слепо", дечијој порнографији идр.)?
- Да ли постоје јасна правила (границе) о вечерњим изласцима (време, место, друштво, употреба алкохолних пића...)? Како то контролишете?
- Да ли у непосредном окружењу детета постоје особе које би могле да угрозе његову безбедност (зависници ПАС, душевно оболела лица...), на који начин га штитите?
- Да ли разговарате са дететом о начину контроле беса?
- Да ли сте научили дете да рукује апаратима у кући?
- Шта су потенцијално опасна места за ваше дете у вашој кући?
- Да ли ваше дете зна која су средства опасна по живот и здравље а има их у вашем домаћинству?
- Да ли поседујете оружје и да ли је оно доступно деци?
- Колико често се дете повређује, како долази до тога?
- Да ли сте о томе причали са дететом, шта оно о томе мисли?
- Шта сте предузели да заштитите дете од тога?
- Да ли лекове држите на безбедном месту?
- Какво је здравствено стање чланова ваше породице?
- Да ли сте упознали другове и другарице Вашег детета?
- Да ли имате сазнања о понашању вашег детета ван куће, у школи (вршњачко насиље?)
- Да ли ваше дете познаје основне саобраћајне прописе?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

Узраст 16-18:

- Да ли ваше дете уме да се чува од опасних ситуација?
- Да ли он/она зна да се чува непознатих?
- Колико причате са њим/њом шта је ризик за њега/њу?
- Да ли сте приметили да се ваше дете само повређује?
- Да ли сте приметили неко неуобичајено понашање код вашег детета?
- Да ли знате с ким се ваше дете дружи, где излази?
- Да ли постоје правила везана за изласке, да ли се поштују?
- Да ли је ваше дете спремно и способно да каже "не" вршњацима и околини?
- Има ли возачку дозволу? Вози ли мотор, аутомобил, пољопривредне машине?
- Да ли путује у школу и како?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

3. Емоционална топлина

Развијање осећаја код детета да је вредно и вољено. Укључује обезбеђење дететових потреба за сигурним, стабилним односима љубави и поверења са значајним одраслим особама, које су на одговарајући начин осетљиве и респонсивне на дететове потребе за топлином, вредновањем и охрабрењем. Укључује адекватан физички контакт, пружање утехе, топлине, поштовања, охрабрења.

Питања:

Узраст од 0-2:

- Да ли детету кажете да га волите, или то показујете на други начин? Како му то показујете? Колико често то чините?
- Колико често дете грлите, мазите, љубите, тепате му?
- Да ли дете показује емоције? Које, како?
- Како знате да је ваше дете срећно, тужно, забринuto, уплашено...?
- Како дете реагује када је мајка одсутна?
- Како дете реагује када је отац одсутан?
- Ко припрема дете за спавање и успављује га? Како то радите?
- Ко се буди и устаје ноћу када дете плаче?
- Код кога дете седи у крилу?
- Ко ме дете прилази када је расплакано?
- Шта радите када је ваше дете тужно и плаче?
- Да ли се нечега или некога плаши? Шта радите када се ваше дете боји или не може нешто само да уради?
- Ко ме дете прво прилази када је узнемирено?
- Са којим родитељем се дете радије игра?
- Шта ви мислите, да ли је ваше дете срећно и задовољно?
- Да ли би сте нешто променили у односу према детету, шта?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

Узраст 3-6:

- Да ли дете показује осећања или је више затворено? Која осећања најчешће показује, како?
- Како ви исказујете љубав према детету? Како ваше дете воли да буде вољено? Пажено? Мажено?
- Како знате да је ваше дете срећно, тужно, забринuto, уплашено...?
- Ко ме дете прилази кад је тужно и расплакано?

- Шта чините да га утешите?
- Плаши ли се ваше дете? Од чега?
- Како храбрите своје дете?
- Да ли похваљујете своје дете?
- Да ли га кажњавате и на који начин?
- Како проводите време са дететом? Шта заједно радите?
- На кога у породици је дете највише упућено? Са ким проводи највише времена?
- Колико сте најдуже одвојени од детета?
- Како дете реагује у тренутку одвајања
- Како се дете понаша у оквиру вршњачке групе? Како се понаша са децом из комшилука?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

Узраст 7-10:

- Како детету показујете своје емоције?
- Како исказујете љубав према детету?
- Како ваше дете испољава емоције?
- Може ли ваше дете слободно да изрази своје емоције?
- Да ли сузбијате испољавање неких осећања? Која осећања детета, по вама треба контролисати? Сузбијати? Зашто? Како вам то успева?
- Које ситуације растужују ваше дете?
- Како га тешите?
- Шта чините када је дете уплашено?
- Како храбрите своје дете?
- Са ким ваше дете најчешће разговара, коме се поверава?
- Да ли вам дете прича о догађајима, тајнама...?
- Која особа је најблискија вашем детету и зашто то мислите?
- Да ли примећујете промене у понашању свог детета и како на то реагујете?
- Да ли и како помажете детету да развије своје способности?
- Како реагујете на успехе вашег детета, а како на неуспехе?
- Да ли сте приметили да вас је дете некада слагало? Како сте реаговали?
- Којим садржајем испуњавате ваше заједничко време са дететом?
- Да ли га кажњавате и на који начин?
- Да ли и у којим ситуацијама похваљујете своје дете?
- Да ли поштујете дететове жеље и на који начин?
- Да ли ваше дете има другове, како је прихваћено у вршњачкој групи, да ли има симпатију?
- Какав се слаже ваше дете са рођацима? Кога највише воли?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

Узраст 11-15:

- Колико стижете да често разговарате са дететом? Да ли вам дете прича о догађајима, тајнама...?
- Како ваше дете испољава емоције?
- Може ли ваше дете слободно да изрази своје емоције?
- Како препознајете промене у његовим емоцијама и понашању? Како реагујете када приметите да је тужно, забринuto, уплашено...?
- Које ситуације растужују Ваше дете? Како га тешите?
- Које ситуације усређују ваше дете? Да ли учествујете у томе?
- Како показујете осећања према детету? Како исказујете љубав?
- Имате ли времена за дете када сте му потребни?
- Да ли дете зна да увек има подршку чланова породице?
- Имате ли поверења у своје дете?
- Да ли дете отворено прича са вама о својим проблемима?
- Да ли дете изражава сумњу у вашу родитељску љубав: "Ви мене не волите"?
- Да ли дете воли да га пољубите, загрлите ? А оно вас'?
- Која особа је најблискија вашем детету и зашто то мислите?
- Са ким ваше дете најчешће разговара, коме се поверава?
- Да ли сте приметили да вас је дете некада слагало? Како сте реаговали?
- Да ли сте некада признали своме детету да сте погрешили, како се то догодило?
- Којим садржајем испуњавате ваше заједничко време са дететом?
- Да ли га кажњавате и на који начин?
- Да ли и у којим ситуацијама похваљујете своје дете?
- Да ли поштујете дететове жеље и на који начин?
- Да ли ваше дете има другове, како је прихваћено у вршњачкој групи, да ли има симпатију?
- Какав однос има ваше дете са рођацима?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

Узраст 16-18:

- Да ли би сте нешто променили код вашег детета?
- Да ли мислите да ваше дете има проблема у психофизичком развоју или у понашању? Ако их има, како их решавате?
- Какве емоције ваше дете испољава према вама и ви према њему?
- Како препознајете промене у осећањима и понашању вашег детета?
- Како решавате конфликтне ситуације?
- Да ли дете изражава сумњу у Вашу родитељску љубав: "Ви мене не волите"
- Да ли је ваше дете комуникативно и дружељубиво? Да ли је прихваћено у социјалној средини?

- Да ли ваше дете има потребу за осамљивањем и како ви то разумете?
- Како ваша породица реагује на кризну ситуацију (навести пример неке кризне ситуације)?
- Како је ваше дете бесно, љуто? Шта тада радите ?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

4. Стимулација

Подстицање дететових интелектуалног развоја кроз охрабрење, когнитивну стимулацију и промовисање могућности напредовања у социјалној средини. Подразумева подстицање когнитивног развоја и потенцијала детета кроз интеракцију, комуникацију, одговарање на питања детета, подстицање на игру и коришћење могућности образовања. Укључује и обезбеђење похађања школе помоћ у учењу и постизању успеха и охрабрење детета да учествује у изазовима живота. Обезбеђење обогаћујућег искуства и укључивањем детета у различите социјалне активности, спорт, посете културним институцијама (позориште, биоскоп, концерт, библиотека)

Питања:

Узраст 0-2:

- Ко изводи дете у шетњу и колико често?
- Ко дете води у вртић, ко га спрема за вртић?
- Ко га узима из вртића и како реагује на промену?
- Да ли родитељи и колико времена проводе у игри са дететом? Шта се најчешће са дететом играте? Шта мама, а шта тата?
- Који од родитеља има више слободног времена?
- Како дете проводи време са мамом, а како са татом?
- Ко дете подстиче на игру, кретање?
- Ко највише прича детету?
- Воли ли ваше дете да му певате, причате, читате?
- Да ли похваљујете дете и колико често?
- Како храбрите и подстичете дете?
- Како награђујете дете за успешно савладану активност?
- Да ли дете има свој кутак у кући, где су његове играчке?
- Да ли се дете слободно игра са играчкама и која му је омиљена?
- Да ли детету славите рођендане?
- Са коликим фондом речи располаже ваше дете? Да ли већ склапа реченице?
- На који начин задовољавате дететову радозналост?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

Узраст 3-6:

- Шта радите када вас дете сваки час нешто пита? Да ли вам је то напорно? Волите ли када је такво?
- Како храбрите и подстичете дете?
- Који од родитеља има више слободног времена?
- Како дете проводи време са мамом, а како са татом?
- Како реагујете на питања детета?
- Ко одговара на дечија питања?
- Да ли и колико времена проводе у игри са дететом? Шта се најчешће са дететом играте? Шта мама, а шта тата?
- Да ли му набављате сликовнице?
- Ко детету чита сликовнице, са ким црта и боји?
- Ко дете учи песмице и приче? Да ли дете зна неку песмицу, причицу?
- Колико често са дететом гледате цртане филмове и дечије емисије?
- Да ли са дететом разговарате о одгледаном цртаном филму, прочитаној причи, песмици?
- Да ли дете похађа вртић, школу?
- Ко га води у обданиште, школу?
- Ко га води на игралиште, у парк, играонице, на рођендане?
- Ко дете води у вртић, ко га спрема за вртић?
- Ко га узима из вртића и како реагује на промену?
- Да ли у окружењу има деце сличног узраста и да ли се дете дужи са њима, на који начин (посете, у парку, друго)?
- Да ли дете има проблема у изговарању појединих гласова и речи? Шта у вези тога предузимате?
- Како награђујете дете за успешно савладану активност?
- Да ли се дете самостално облачи, самостално храни, ко га подстиче и даје иницијативу за осамостаљивање?
- Да ли је дете укључено у неку активност ван куће?
- Да ли дете има свој кутак у кући, где су његове играчке? Којим играчкама се дете игра?
- Да ли се дете слободно игра са играчкама и која му је омиљена?
- Да ли детету славите рођендане? Да ли иде на рођендане вршњака?
- Да ли сте га водили у позориште за децу?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

Узраст 7-10:

- Да ли је ваше дете радознало? Колико често вам поставља питања? Да ли имате стрпљења да одговарате на њих?
- Ко ме се ваше дете обраћа када нешто не разуме?

- Да ли дете има свој кутак у кући, где су његове књиге и играчке?
- Да ли ваше дете редовно иде у школу?
- Какав успех ваше дете постиже у школи?
- Ко помаже детету у учењу?
- Како храбрите и подстичете дете?
- Да ли награђујете дете и у којим ситуацијама?
- Како Ваше дете проводи слободне време? Ко одлучује о томе?
- Шта Ви мислите о томе?
- Да ли и колико времена проводите у игри са дететом? Шта се најчешће са дететом играте? Шта мама, а шта тата?
- Да ли примећујете посебна интересовања код свог детета, шта предузимате у вези са тим?
- Да ли је дете укључено у ваннаставне активности, које?
- Да ли се бави спортом, колико често?
- Да ли има неки хоби, који?
- Да ли користи компјутер, које садржаје?
- Да ли је дете члан школске библиотеке?
- Да ли се дете самостално облачи, самостално храни? Ко га подстиче и даје иницијативу за осамостаљивање?
- Како се дете понаша у оквиру вршњачке групе? Како се понаша са децом из комшилука?
- Да ли детету славите рођендане? Да ли иде на рођендане вршњака?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

Узраст од 11-15:

- Да ли је ваше дете радознало? Колико често вам поставља питања? Да ли имате стрпљења да одговарате на њих?
- Да ли и како помажете детету да развије своје способности?
- Како подстичете дете да постиже бољи успех у школи?
- Како храбрите и подстичете дете?
- Како реагујете на успехе вашег детета, а како на неуспехе?
- Да ли дете има свој кутак у кући, где су његове књиге и играчке и где учи?
- Да ли сте обезбедили детету све што му је потребно за школу?
- Да ли примећујете посебна интересовања код свог детета, шта предузимате у вези са тим ?
- Колико су вам културне, спортске и друге манифестације доступни?
- Да ли дете користи компјутер, које садржаје?
- Да ли се дете бави спортом?
- Да ли учествује у раду школских секција? Да ли је члан неких културно уметничких друштава?
- Како подстичете дете на дружење и комуникацију?

- Да ли са дететом дискутујете о садржајима његових интересовања?
- Да ли знате шта би ваше дете желело да упише после основне школе? Шта ви мислите о томе?
- Да ли детету славите рођендане? Да ли иде на рођендане вршњака?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

Узраст 16-18:

- Како подстичете ваше дете у овим годинама да буде зрелије?
- Да ли дете подстичете на осамостаљивање? Како?
- Да ли је самостално изабрао/ла средњу школу?
- Ко помаже детету у учењу?
- Да ли је мишљење вашег детета важно, да ли га испоштујете?
- Да ли ваше дете самостално или уз вашу помоћ врши одабир одеће и обуће?
- Колико често разговарате, како, да ли су разговори пријатни или непријатни?
- Како се он/она понаша у оквиру вршњачке групе?
- Како храбрите и подстичете њу/његу њему/њој?
- Да ли похваљујете њега/њу и колико често?
- Ко подстиче дете на образовање?
- Знате ли која су интересовања вашег детета? Како га подстичете да реализује своја интересовања?
- Идете ли на јавне презентације активности вашег детета (такмичења, приредбе, концерти, изложбе...)?
- Да ли обезбеђујете додатне часове за савладавање школског градива ако је потребно?
- Ко обезбеђује опрему и материјале за ваннаставне активности?
- Да ли знате ко су узори вашег детета?
- Ко иде на родитељске састанке?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

5. Адекватно вођство и границе

Адекватност и јасност правила и очекивања од детета, доследна понашања и постојање граница родитеља као пара према деци омогућавају детету да регулише сопствене емоције и понашање. Конзистентност дисциплинских мера, врсте и начини примењивања дисциплинских мера. Подстицаји за вештине решавања социјалних проблема, заштита од опасности, али не презаштићавање од стицања сопствених искустава. Постављање граница примерено узрасту и способностима детета.

Питања:

Узраст 0-2:

- Колико је шира породица учествовала у Вашој одлуци да се роди дете?
- Како се слажете у томе шта дете сме/не сме да ради? Шта радите када немате исте ставове?
- Алтернативно: Шта ви дозвољавате вашем детету, шта сме, шта не сме да ради? Шта други родитељ? Како решавате неслагање?
- Ко води бригу о детету у вашем одсуству и како га васпитава? Како се дете понаша када друге особе брину о њему?
- Како сте покушавали да објасните детету зашто нешто не сме да уради?
- Како реагујете када дете дира опасне ствари?
- Шта радите ако дете поломи играчку или направи неред у стану?
- Која су понашања детета за вас неприхватљива и како их мењате? Које казне примењујете?
- На који начин подржавате понашање детета које сматрате пожељним? Које награде примењујете?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

Узраст 3-6:

- Да ли ваше дете зна која су правила понашања и које су последице кршења истих?
- Да ли сте доследни у спровођењу овога?
- Која су понашања детета за вас неприхватљива и како их мењате?
- Да ли увек једнако реагујете на одређено понашање детета?
- Да ли имате исте ставове о томе шта дете сме/не сме да ради? Шта радите када немате исте ставове?
- Алтернативно: Шта ви дозвољавате вашем детету, шта сме, шта не сме да ради? Шта други родитељ?
- Ко води бригу о детету у вашем одсуству? Како га васпитавају? Како се дете понаша?
- Да ли дозвољавате да се дете само храни, који прибор користи?
- Да ли удовољавате свим захтевима детета у погледу куповине играчака и слаткиша?
- Да ли га увек казните када дира утичнице, или приђе извору топлоте?
- Да ли дете поштује одређено време за оброке, игру, гледање тв, одлазак на спавање?
- Да ли сте покушали да објасните детету зашто нешто не сме да уради?
- Како дете реагује на забране (недобиање играчке или слаткиша)?
- Како ви реагујете када дете испољава "хистерично" понашање?
- Како реагујете када други родитељ грди дете?
- Да ли вам се дешава да пред дететом опсујете, говорите погрдно о некоме, свађате се, вичете?
- Шта је за вас похвала, награда, а шта казна?

- Које награде примењујете да учврстите понашање детета?
- Које казне примењујете?
- Када дете има проблем, да ли га ви решавате или подстичете дете да га самостално реши, и на који начин?
- Како се ваше дете понаша у друштву вршњака, да ли дете само успе да реши проблем са вршњацима или тражи помоћ од вас?
- Како се ваше дете понаша кући када дођу гости, а како у гостима? Да ли учите дете како да се понаша према гостима?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

Узраст 7-10:

- Која су понашања детета за вас неприхватљива и како их мењате?
- Шта је за вас похвала, награда, а шта казна?
- Које понашање детета награђујете а које кажњавате и како?
- На који начин ваше дете реагује на забране? Шта ви предузимате у вези са тим?
- Које мере примењујете у васпитању деце, шта се показало најефикаснијим?
- Да ли сте покушали да му објасните зашто нешто не сме да уради?
- Да ли вам се дешава да пред дететом опсујете, говорите погрдно о некоме, свађате се, вичете?
- Да ли постоје јасна понашања у кући за све?
- Да ли постоји доследност у поштовању правила за све?
- Ко у кући крши правила, када и у којим случајевима?
- Које су обавезе вашег детета у породици, да ли их прихвата?
- У чему се ви и други родитељ не слажете у васпитању своје деце? Како то решавате?
- Да ли сте некада признали своме детету да сте погрешили, како се то догодило?
- Како реагујете када се ваше дете посвађа са другом децом? Како ви решавате проблеме са другим људима?
- Да ли вам се чини да дете у сличним ситуацијама реагује као ви?
- Да ли ваше дете самостално решава проблеме или му их ви решавате?
- Колико често тражи помоћ од вас у решавању проблема?
- Да ли знате са ким се ваше дете дружи, где се креће и како то проверавате? Ко су му најбољи друг, другарица?
- Да ли радо помаже другу-другарици у изради домаћих задатака?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

Узраст 11-15:

- Да ли постоји јасна подела улога на релацији родитељ-дете? Да ли се у вашој породици зна ко шта ради? Шта су обавезе детета? Родитеља?

- Како доносите одлуке у породици? У чему се ви и други родитељ не слажете у васпитању своје деце? Како то решавате?
- Да ли у кући постоје јасна правила и ко их успоставља? Да ли постоји доследност у поштовању правила?
- Ко у кући крши правила, када и у којим случајевима? Шта радите уколико дете не поштује правила?
- Која су понашања детета за вас неприхватљива и како их мењате?
- Које мере примењујете у васпитању деце, шта се показало најефикаснијим?
- Да ли сте покушали да објасните детету зашто нешто не сме да уради?
- Шта је за вас похвала, награда, а шта казна?
- Које понашање детета награђујете, а које кажњавате, и како?
- Како дете реагује на забране? Шта Ви предузимате у вези са тим?
- Да ли сте присталица изреке "Батина је из раја изашла"? Да ли физички кажњавате дете?
- Да ли разговарате са дететом о последицама његових поступака?
- Да ли сте спремни на компромисе и на уважавање дечијег мишљења?
- Како решавате конфликте (ко побеђује: родитељ, дете или компромис) ?
- Да ли дете разуме и поштује ваше потребе?
- Како дете поштује ауторитете родитеља, наставника?
- Како реагујете када се ваше дете посвађа са другом децом? Како ви решавате проблеме са другим људима?
- Да ли вам се чини да дете у сличним ситуацијама реагује као ви?
- Да ли ваше дете самостално решава проблеме или му их ви решавате?
- Колико често тражи помоћ од вас у решавању проблема?
- Да ли знате са ким се дружи? Ко су му најбољи друг- другарица?
- Како контролишете дете (школа, друштво, изласци...)?
- Има ли дете узоре, ко су му идоли?
- Да ли знате са ким се ваше дете дружи, где се креће и како то проверавате?
- Које су обавезе вашег детета у породици, да ли их прихвата?
- Да ли радо помаже другу-другарици у изради домаћих задатака?
- Да ли вам се дешава да пред дететом опсујете, говорите погрдно о некоме, свађате се, вичете?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

Узраст 16-18:

- Како су подељене улоге у породици?
- Да ли мислите да сте доследни у васпитању вашег детета?
- Да ли долазите у сукоб са другим лицима блиским детету око васпитања?
- Да ли ви као родитељи имате усаглашене ставове о васпитању њега/ње? Како реагујете ако је ваш став другачији) од другог родитеља?
- Да ли сте задовољни односом вашег детета према вама, другим људима и околини?

- Учествоје ли ваше дете у доношењу одлука у породици и на који начин?
- Ко кажњава дете и на који начин?
- Ко награђује дете и на који начин?
- Како дете реагује на забране?
- Да ли вршњаци долазе у кућу?
- Да ли сте задовољни како ваше дете бира друштво? Колико је самостално у избору?
- Шта се у вашој породици посебно цени, чему се придаје посебна важност?
- Шта сматрате недопустивим понашањем код свог детета и како на њега реагујете?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

6. Стабилност

Обезбеђење стабилног породичног окружења, сигурни односи привржености, сталност емоционалних односа и доследност у ставовима и понашањима родитеља. Континуитет у релацијама, конзистентност у вербалном и невербалном испољавању, доследност понашања у сличним ситуацијама и прихватање улоге родитеља. Стабилност обухвата и осигурање контакта детета са другим важним члановима породице и другим значајним особама у дететовом животу. Ако један или оба родитеља не живе са дететом, да ли је детету омогућено да га/их виђа, да ли је обезбеђено одржавање контакта детета са другим значајним одраслим особама (бабама, дедама, итд.).

Питања:

Узраст 0-2:

- Ко све чини породицу?
- Какви су ваши партнети односи?
- Колико често долазите у сукоб са својим партнером?
- Какви су односи међу осталим члановима породице?
- Какав је однос детета са бабама, дедама, сестрама, браћом, другим рођацима, у вртићу (школи)? Да ли је прихваћено, омиљено, да ли га воле?
- Ко се највише брине о детету?
- Ко, колико времена посвећује детету (ко и када се игра са њим)?
- Са ким дете проводи највише времена, кога највише тражи?
- (У случају када родитељи детета не живе заједно): Колико често и када дете виђа другог родитеља? Да ли виђа остале чланове те породице?
- Да ли се дешава да један родитељ детету каже једно, а други друго?
- Има ли сукоба са другим лицима блиским детету око васпитања? Како реагујете ако је ваш став другачији од другог родитеља/другог лица?
- Да ли увек једнако реагујете на одређено понашање детета?
- Шта кажете кад грдите дете? А како се понашате?
- Шта кажете кад похвалите дете? А како се понашате?

- Колико често испуните обећање дато детету?
- Да ли дете спава само у соби?
- Да ли ваше дете у стању да извесно време буде без вас, борави код другог лица и код кога?
- Да ли се дете дружи са вршњацима?
- Шта славите у породици?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

Узраст 3-6:

- Ко чини породицу?
- Са ким дете проводи највише времена, кога највише тражи?
- Како би сте описали ваш партнерски однос?
- Да ли долазите у сукоб са другим лицима блиским детету око васпитања? Да ли сте некада подржали дете против жеље другог родитеља? Како се то одразило на понашање детета?
- (за самохране родитеље): Колико често и када дете виђа другог родитеља? Да ли виђа остале чланове те породице?
- Шта кажете кад грдите дете? А како се понашате?
- Шта кажете кад похвалите дете? А како се понашате?
- Да ли се у сличним ситуацијама понашате исто?
- Како реагујете ако је ваш став другачији: у односу на другог родитеља, у односу на дете?
- Да ли сви чланови породице учествују у доношењу одлука?
- Какав је однос детета са браћом, сестрама?
- Какви су односи међу осталим члановима породице?
- Да ли се и колико често посећујете са родбином?
- Ко, колико времена посвећује детету (ко и када се игра са њим)?
- Колико често испуните обећање дато детету?
- Да ли је ваше дете у стању да извесно време буде без вас, борави код другог и код кога?
- Да ли увек једнако реагујете на одређено понашање детета?
- Да ли се дете одвајало од родитеља, када, на колико и како је реаговало?
- Да ли се дете дружи са вршњацима?
- Шта славите у породици?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

Узраст 7-10:

- Је ли било значајнијих промена у животу ваше породице? Како се ваше дете понашало тада? Како сте ви реаговали?

- Шта бисте означили као највећу тешкоћу ваше породице? Шта предузимате у вези са тим?
- Какви су ваши партнетики односи? Да ли сте некада имали већих проблема и које врсте? Колико често долазите у сукоб са својим партнером?
- Какви су односи међу осталим члановима породице?
- Какав је однос детета са браћом, сестрама?
- (за самохране родитеље): Колико често и када дете виђа другог родитеља? Да ли виђа остале чланове те породице?
- Да ли омогућавате контакт деце са блиским особама?
- Са ким дете проводи највише времена, кога највише тражи?
- Ко и колико времена посвећује детету ?
- Да ли ви као родитељи имате усаглашене ставове о васпитању детета? Да ли се договарате са другим родитељем како ћете поступити према детету?
- Како реагујете ако је ваш став другачији од другог родитеља?
- Да ли у сличним ситуацијама реагујете на исти начин?
- Када детету нешто забраните, да ли се тога придржавате или попустите?
- Колико често испуните обећање дато детету?
- Да ли долазите у сукоб са другим лицима блиским детету око васпитања?
- Шта кажете кад грдите дете? А како се понашате?
- Шта кажете кад похвалите дете? А како се понашате?
- Да ли неко од вас, родитеља, има здравствених проблема и којих? Како ваше здравствено стање утиче на ваше дете?
- Да ли дете спава само у соби?
- Да ли ваше дете у стању да извесно време буде без вас, борави код другог и код кога?
- Да ли се дете дружи са вршњацима?
- Шта славите у породици?
- Са ким се породично дружите, да ли размењујете посете, идете на славља?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

Узраст 11-15:

- Ко све чини вашу породицу?
- Како се ви као супружници слажете?
- Да ли често долазите у сукоб са својим партнером?
- Какви су односи међу осталим члановима породице?
- (за самохране родитеље): Колико често и када дете виђа другог родитеља? Да ли виђа остале чланове те породице?
- Шта кажете кад грдите дете? А како се понашате?
- Шта кажете кад похвалите дете? А како се понашате?
- Ко, колико времена посвећује детету?
- Колико често испуните обећање дато детету?

- Да ли ви као родитељи имате усаглашене ставове о васпитању детета?
- Како реагујете ако је ваш став другачији од става другог родитеља?
- Какав је однос детета са браћом, сестрама?
- На који начин реагујете на несташлук?
- Да ли похваљујете дете и колико често?
- Да ли се дете дружи са вршњацима?
- Да ли је ваше дете у стању да извесно време буде без вас, борави код другог и код кога?
- Како гледате на жеље детета за аутономијом (посебна соба или кутак, тајне, одлазак у друго место ради школовања...)?
- Шта славите у породици?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

Узраст 16-18:

- (ситуација када дете живи са једним родитељем): Колико често и када дете виђа другог родитеља? Да ли виђа остале чланове те породице?
- Шта кажете када га/је грдите? А како се понашате?
- Шта кажете када га/је похваљујете? А како се понашате?
- Какви су ваши партнетики односи?
- Да ли често долазите у сукоб са својим партнером?
- Какви су односи међу осталим члановима породице?
- Да ли дете контактира са широм породицом?
- Ко, колико времена посвећује њему/њој?
- Колико често испуните обећање дато њему/њој?
- Какав је однос њега/ње са браћом, сестрама?
- Да ли он/она има своју собу?
- Да ли је он/она у стању да извесно време буде без вас, борави код другог и код кога?
- Да ли увек једнако реагујете на одређено понашање детета?
- Да ли се он/она дружи са вршњацима?
- Шта славите у породици?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

Питања која је корисно поставити без обзира на узраст детета и област процене:

- Да ли постоји нешто што би могло да вам отежава или олакшава да задовољавате потребе свог детета, баш као што треба?
- Шта бисте означили као највећу тешкоћу ваше породице? Шта предузимате у вези са тим?

- Шта за вас значи бити успешан родитељ?
- Како процењујете, које су потребе вашег детета на овом узрасту. Како их задовољавате?
- Шта ви мислите, да ли је ваше дете срећно и задовољно?
- Да ли би сте нешто променили у односу према детету, шта?
- Шта ви волите код свог детета?
- Шта не волите код свог детета?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

III ПОРОДИЧНИ И СРЕДИНСКИ ФАКТОРИ

1. Породична историја и функционисање (породице у којој дете живи)

Генетски и психосоцијални фактори. Структура породице, начин и врста односа појединих чланова породице са дететом. Промене у саставу породице или домаћинства, искуства родитеља из њиховог детињства, животни догађаји и њихово значење за чланове породице, начини породичног функционисања, укључујући и односе између деце у породици и њихов утицај на дете; родитељске снаге и тешкоће (присутног али и одсутног родитеља) и односи међу родитељима. За организацију ових информација је корисно израдити и породични генограм.

Питања⁹:

- Ко чини породицу и ко актуелно живи са дететом? Ако су родитељи раздвојени, где живе остали чланови породице?
- Како процењујете свој однос са члановима породице? Како се родитељи слажу међусобно, са децом и другим члановима породице?
- Да ли је било неких значајнијих промена или догађаја који су утицали на промену односа? Како је ко одреаговао на те промене?
- Да ли постоји неко са ким не остварујете контакте и зашто?
- На кога је дете највише упућено и због чега (који су разлози да се ослања највише на ту особу)?
- Како видите своје место у породици?
- Ко и како доноси одлуке у породици?
- Како се у Вашој породици решавају проблеми?
- Да ли је у породици било хроничних болести, болести зависности, напуштања породице, губитака?
- Да ли је неко у породици био или јесте у сукобу са законом?

⁹ Постављају се родитељима/старатељима и детету, у складу са капацитетима детета да разуме и учествује

- Да ли је било значајнијих промена у саставу породице?
- По Вашем мишљењу, који су значајни догађаји из живота Ваше породице? Како су они утицали на породицу? Да ли је било неких тужних или срећних догађаја који су посебно утицали на Ваш живот?
- Да ли је неки догађај био прекретница у животу породице?
- Има ли важних догађаја о којима се у Вашој породици не прича?
- Како породица проводи слободно време?
- Шта мислите, које су снаге Ваше породице, у чему сте добри?
- Шта мислите, које су слабости Ваше породице?
- Шта би сте волели да промените у породичном животу?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

2. Шира породица

Бабе и деде (ако не живе у заједници са дететом), рођаци и друге особе које имају утицаја на дете и чланове његове уже породице, било да су непосредно присутни или су географски удаљени или умрли. Важно је размотрити њихову улогу и значај за дете и родитеље, квалитет и интензитет односа, постојање подршке или фактора ризика за породицу и дете.

Питања:

- Да ли имате сроднике? Где живе?
- У каквим је дете односима са њима? А ви?
- Да ли и колико често сродници контактирају са Вама и дететом? Како би сте описали те контакте?
- Са којим сродницима најчешће одржавате контакте?
- Кога бисте од шире породице волели чешће да виђате?
- Упражњавате ли неке заједничке активности и колико често?
- Да ли Вас сродници позивају у госте и колико често идете?
- Да ли Вам је потребна нека врста њихове помоћи и која?
- Да ли Вам помажу и на који начин?
- Да ли они то чине самоиницијативно или морате да их зовете?
- Да ли им плаћате за услуге и колико?
- Да ли Вас неко од сродника новчано помаже?
- На кога од сродника можете највише да се ослоните?
- Са ким највише волите да попричате о својим проблемима?
- Да ли са неким сродницима имате проблеме у односима (конфликте, неспоразуме, прекиде у односима и сл.)?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

3. Становање

Основне карактеристике и опрема простора живота, што се разматра у складу са узрастом и развојним статусом детета и других чланова породице; унутрашњост, спољашњост и непосредно окружење домаћинства; основна опрема: вода, грејање, санитарни услови, опремљеност за припремање хране, место спавања укућана, чистоћа и безбедност кроз мерило њиховог утицаја на негу детета.

Питања:

- Да ли породица има решено стамбено питање?
- У чијем је власништву простор у коме живи?
- Да ли живе у стану или кући?
- Да ли живе у приземљу или на спрату?
- Да ли у згради постоји лифт?
- Да ли је степениште адекватно обезбеђено за дете?
- Колика је величина простора, број и распоред просторија?
- Колико вас живи у стану/кући? Да ли свако има неки свој 'кутак'?
- Да ли дете има своју собу?
- Да ли је простор у коме борави дете опремљен у складу са узрастом и потребама детета?
- Какав је распоред спавања у стану/кући?
- Да ли имате струју, воду, тоалет, како се грејете? Да ли домаћинство поседује шпорет, фрижидер, машину за прање веша?
Да ли поседујете телефон, компјутер, интернет?
- Можете ли да кажете да је насеље у коме живите безбедно?
- Шта Вам је о овом моменту најпотребније?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

4. Запосленост

Ко је запослен од чланова породице, сталност и врсте запослења, радно време укућана и утицај ових фактора на дете. Стабилност запослења (пред отказом, сезонски, без уговора и сл.), каква је организација домаћинства у односу на радно време, какав то утицај има на дете, како родитељи гледају на свој посао или незапосленост, како то утиче на њихов однос према детету.

Питања:

- Да ли су родитељи у радном односу? Ако јесу, чиме се баве и где су запослени?

- Да ли су задовољни својим радним местом и приходима?
- Какво је радно време родитеља?
- Каква је организација око чувања детета/деце с обзиром на радно време родитеља?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

5. Приходи породице

Приступачност новчаних или других средстава у одређеном временском периоду, питање довољности прихода за задовољење потреба породице, приступачност разним врстама материјалних помоћи и начн трошења приступачних прихода. Важно је проценити да ли постоје финансијске тешкоће породице које утичу на дете.

Питања:

- Које све приходе породица остварује?
- Колики су приходи породице? Да ли су редовни?
- Да ли су приходи довољни за потребе породице?
- Да ли породица има нека новчана потраживања?
- Да ли неко финансијски помаже породици?
- Ко и како располаже новцем? Да ли постоји сагласност у породици око финансијских приоритета?
- На шта одлази највећи део кућног буџета, на шта трошите новац?
- Колико се процентуално (од прилике) од кућног буџета одваја за потребе деце?
- Шта је потребно детету/деци, а не може се обезбедити од прихода породице? Да ли се то обезбеђује деци и на који начин?
- Да ли сте у последње време имали неких непланираних, ванредних трошкова?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

6. Однос породице и локалне заједнице (социјална интегрисаност породице)

Разматрање ширег контекста суседства и заједнице и њихов утицај на дете и породицу; степен породичне интеграције односно изолације, вршњачки и пријатељски односи у социјалној мрежи.

Питања:

- Да ли имате комшије и у каквим сте односима са њима?
- Да ли Ви идете код њих у посету и колико често?

- Да ли се Ваше дете дружи са децом из комшилука и на који начин?
- Колико често Вас посећују пријатељи?
- Да ли Ви одлазите код њих и колико често? Ко су Ваши пријатељи? Имају ли они деце и ког узраста?
- Да ли Вас пријатељи, сродници и комшије позивају на славе, рођендане и друге значајне догађаје и да ли идете?
- Ко долази на рођендане Вашем детету?
- Ко је Вашем детету блиска особа ван породице?
- Колико је та особа доступна Вашем детету (телефон, посете...)?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

7. Ресурси заједнице

Сва приступачна средства, објекти и службе у средини породице, укључујући службе примарне здравствене заштите, обданишта, школе, верске објекте, транспорт, снабдевеност и приступачност продавница и места за одмор и рекреацију - постојање, приступачност и могућност коришћења и њихов утицај на чланове породице.

Питања:

- Да ли живите у граду или селу?
- Које службе/институције су Важне за живот Ваше породице, и посебно деце?
- Имате ли их у Вашем месту или у околини? Како долазите до ових служби/институција?
- Да ли у близини имате амбуланту, Дом здравља, обданиште, школу, дневни боравак за децу?
- Да ли имате у близини библиотеку, спортску халу, биоскоп, позориште, играонице за децу?
- Да ли постоје неке препреке да их користите?
- Да ли је Ваше дете члан библиотеке, спортског клуба и сл?
- Да ли одлазите на спортске манифестације, у позориште или биоскоп?
- Да ли постоје неке службе/организације потребне Вашем детету, а које не користите? Зашто?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

ПРОЦЕНА ПОТРЕБА ЗА ОДРАСЛЕ И СТАРИЈЕ

I АКТУЕЛНО СТАЊЕ И ПОТРЕБЕ КОРИСНИКА

1. Здравствене потребе

Физичко и ментално здравље, приступачност здравствене неге и лечења током болести или стања. Адекватна медицинска нега за време болести. одговарајућа исхрана према здравственом стању, физичка активност. Редовност здравствених контрола, ток рехабилитације од хроничних и акутних физичких и менталних болести.

Питања:

- Како се осећате?
- Да ли Вас нешто боли?
- Да ли болујете од неких болести? Којих? Хронично или акутно? Колико дуго сте болесни?
- Како је кренула болест?
- Да ли се лечите? Од када?
- Да ли сте недавно били болесни?
- Да ли редовно одлазите на контроле код лекара? Колико често?
- Да ли имате прописану терапију? Која терапија је у питању и да ли редовно узимате лекове?
- Како се осећате након узимања терапије (да ли има ефекта)?
- Да ли имате довољно новца за терапију?
- Да ли увек успевате да нађете лекове који су Вам неопходни? –Да ли сте забринути за своје здравље?
- Да ли и које здравствене установе постоје у Вашој близини?
- Колико је далеко Дом здравља?
- Да ли имате неопходну здравствену документацију -здравствену књижицу, отворен картон?
- Где се лечите и да ли имате изабраног лекара?
- Како одлазите код свог лекара?
- Да ли је потребно да одлазите на вежбе или неки други додатни третман?
- Да ли Вам неко помаже у нези, пратњи, набавци лекова, узимању терапије?
- Које специјалисте посећујете и где они раде?
- Да ли сте били смештани на лечење у болницу? Због чега? Да ли сте били подвргнути некој хируршкој интервенцији? Када? Због чега?
- Када сте задњи пут били код лекара?
- Да ли бисте имали нешто против да контактирамо Вашег лекара?
- Да ли сте укључени у неку НВО, неку групу самопомоћи или у неко удружење?
- Да ли имате информације о томе?
- Познајете ли са своја права у вези са лечењем?

- Да ли имате посебан режим исхране? Какав је то режим? Да ли имате добар апетит и да ли редовно узимате оброке? Шта најчешће једете?
- Да ли Вам је лекар препоручио да узимате одређене намирнице?
- Да ли имате уигран систем за случај опасности по живот?
- Да ли је неко у породици био раније болестан или је болестан сада?
- Да ли сте патили од неких тежих болести у детињству и младости?
- Како то да до сада нисте ишли код лекара?
- Имате ли неку заразну или генетску болест?
- Да ли можете самостално да се крећете? Да ли користите помагала? Која? Од када?
- По ком основу сте здравствено осигурани?
- Од када су настале промене у Вашем психичком статусу? Да ли неко од чланова породице има сличних проблема?
- Да ли упражњавате неку физичку активност (спорт, шетња,...)?
- Да ли сте користили бањско лечење?
- Како одржавате хигијену, сами или уз нечију помоћ или...?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

2. Когнитивно функционисање

Интелектуалне способности и упадљиви знаци тешкоћа у функционисању. Интелектуалне способности се описују као: изнад просека, просечне, испод просека. Упадљиви знаци тешкоћа у когнитивном функционисању се описују као: конфузност, дисоцираност, бујица идеја, сумануте идеје, односно тешкоће са пажњом и/или памћењем.

Питања:

- Како се зовете?
- Када сте рођени?
- Који је данас датум?
- Кога имате од сродника?
- Са ким живите?
- Где живите?
- Да ли Вас неко посећује?
- О чему највише размишљате?
- Шта највише волите да радите? Шта вас интересује?
- Како проводите слободно време: читате, гледате ТВ,...?
- Како вам пролази дан? Како вам пролази недеља?
- Како се слажете са другим људима -у породици, на послу, у комшилuku?
- Волите ли да се дружите? Колико често? Када одвајате време за дружења? Где се састајете?
- Да ли имате проблема са другима и како их решавате? Са неким се и посвађатае?

- Да ли успевате да се разумете и споразумете са њима?
- Шта сте по образовању –шта од школе имате завршено?
- Чиме се бавите? Да ли још увек радите или сте пензионисани? Уколико сте пензионер, шта сте радили и колико година радног стажа имате? Од када сте у пензији? Основ пензије?
- Каква Вам је концентрација? Да ли примећујете тешкоће у одржавању пажње и концентрације?
- Да ли се дешава да заборавите да угасите шпорет, затворите чесму, закључате врата, затворите прозор...?
- Да ли имате неку бригу која Вам је стално у глави?
- Како видите –да ли имате проблема са видом?
- Како чујете –да ли имате проблема са слухом?
- Да ли имате проблема са памћењем, сећањем? Да ли сте уочили неке промене (тешкоће) у погледу памћења?
- Да ли сте били на психијатријском прегледу?
- Каква врста помоћи Вам је најпотребнија?
- Да ли читате нешто? Колико дуго можете да читате?
- Да ли гледате ТВ? Које емисије најрадије гледате?
- Да ли има нешто што Вас посебно занима –хоби?
- Како се сналазите у свакодневном животу –имате ли неких потешкоћа и, ако имате, каквих?
- По вашем мишљењу, можете ли сами да се бринете о себи?
- Како процењујете своју способност да обављате -----?
- Шта волите да радите?
- Колико често Вам се деси да заборавите на своје обавезе?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

3. Емоционално стање и понашање

Адекватност испољавања осећања и понашања одрасле или старе особе у различитим ситуацијама и према различитим особама, одлике темперамента (променљивост и интензитет емоционалног реаговања), прилагодљивост променама, реакције на стрес и одговарајући степен самоконтроле понашања. Посебно обратити пажњу на знаке депресивности, анксиозности, повлачења, суицидалности и психотична испољавања.

Питања:

- Како сте углавном расположени? Како се најчешће осећате?
- Да ли сте склони честим променама расположења? Шта Вас најчешће избаци из равнотеже?
- Да ли сте задовољни својом животном ситуацијом?
- А када сте незадовољни, шта онда радите?

- Како бисте описали себе –како реагујете када сте тужни, љути, радосни,...?
- Да ли Вам се дешава да се осећате на један начин (рецимо, тужно), а реагујете на други начин (нпр. свађом)?
- Ко чини Вашу породицу?
- Са ким у породици имате најблискији однос?
- Да ли сте са неким у породици у лошим односима?
- Да ли сте имали неки већи стрес (тешкоћу) и како сте реаговали на стрес? Ко Вам је помогао у таквој ситуацији?
- Да ли сте приметили нешто у Вашем понашању што Вас је изненадили, нисто то код себе раније примећивали?
- Како спавате –имате ли неких проблема?
- Какав Вам је апетит?
- Да ли волите да се дружите?
- Долазе ли Вам пријатељи?
- Ко Вам је у непосредном окружењу најприврженији?
- На кога се можете ослонити кад Вам је тешко (у случају проблема у породици)?
- Шта Вас љути? Да ли се често љутите (на кога, због чега) и шта тада радите?
- Шта Вас највише радује, усређује? Како то показујете?
- Како показујете кад неког волите? Кога највише волите, шта радите да та особа то види?
- Да ли Вас посећују комшије и да ли Ви посећујете њих?
- Долази ли до неспоразума у односима са супругом?
- Ко Вас најбоље разуме?
- Како реагујете када имате проблем?
- Шта Вас у последње време највише брине?
- Имате ли неког ко је спреман да Вам увек помогне?
- Да ли сте размишљали о томе да Вам је свега доста?
- Да ли сте некада помислили да наудите себи? Да ли сте покушали?
- Како се осећате када ствари крену „низбрдо“?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

4. Социјални и емоционални односи

Квалитет и интензитет емоционалних односа (партнерске везе, са члановима породице, са пријатељима и другим значајним особама): стабилност и интимност, слобода испољавања осећања, учесталост интеракција и заједничких активности (чланови породице и блиски пријатељи), доживљај усамљености или припадности и испуњености; одговор породице и других на ове односе. Интеракција у социјалним односима: квалитет комуникације са другима, спремност да се пружи и прими помоћ, поштовање правила, способност емпатије, конфликтност, одговорност, однос са ауторитетима, моралност (непоштење, склоност лагању) импулсивност, манипулативност, повлачење, наметљивост...

Питања:

- Како бисте описали свој однос са члановима породице?
- Да ли је неко од чланова породице преко дана са Вама? Како се опходе према Вама (да ли Вас разумеју, указују Вам потребну пажњу,...)?
- Како се слажете са децом? Да ли долазе код Вас и колико често? Да ли Вам помажу кад је то потребно? Да ли разговарате са њима о свему?
- Шетате ли унуке?
- Да ли имате проблема са другима и како их решавате? Са неким се и посвађате?
- Да ли успевате да се разумете и споразумете са њима?
- Око чега се најчешће посвађате са супругом/супружником, децом, унуцима?
- Како се то завршава?
- Да ли има вређања током свађе?
- Да ли Вас чланови породице подржавају кад Вам је тешко? Да ли причате са другима када вам је тешко? Са ким најлакше о томе причате? Са ким најчешће?
- Да ли Вам деца и други сродници долазе у посету?
- Колико времена проводите са члановима породице?
- Колико често се чујете, видите са рођацима, децом? Да ли Вам је то довољно?
- Са ким сте од чланова породице имате најблискији однос?
- Да ли чланови Ваше породице брину о томе шта вама треба, шта ви волите, желите? Ко најчешће?
- Како проводите слободно време?
- Да ли волите да се дружите?
- Са ким се највише дружите?
- Ко Вас најчешће посећује?
- Како се слажете са комшијама, пријатељима?
- Да ли се дружите са комшијама?
- Да ли се понекад осећате усамљено?
- Када Вам се деси да сте тужни и усамљени, са ким волите да разговарате?
- Имате ли омиљено место за сусрет са пријатељима и колико често се виђате?
- Колико сте спремни да тражите и прихватите помоћ других?
- Због чега се највише свађате и са ким?
- Ко Вас је и кад задњи пут пољубио?
- Шта мислите, ко најбоље разуме Ваше проблеме?
- Како се осећате када неко Вама драг има проблеме?
- Где Ви најчешће излазите?
- Имате ли неки хоби?
- Пратите ли културна дешавања?
- Да ли одлазите у позориште, биоскоп, на изложбе? Са ким? Колико често? Ко Вам помаже у организацији излазака и посета?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

5. Идентитет

Доживљај одрасле или старе особе о себи као одвојеној и по себи вредној особи; корисниково виђење сопствене личности и способности, слика о себи и самопроцена, доживљај сопствене индивидуалности.

Питања:

- Шта сте по занимању и где радите? Где сте радили?
- Како бисте Ви описали себе? Шта бисте навели као своје врлине, а шта као своје мане?
- Шта бисте Ви рекли –по чему се разликујете од других, а по чему сте исти као сви?
- Како процењујете свој положај у породици, на послу, у друштву? Како доживљавате свој положај?
- Које своје особине видите као јаке, а које као слабе тачке?
- Шта Вам је потребно да други препознају као слабост, а шта као снагу?
- Шта бисте мењали код себе?
- Шта бисте мењали у околностима?
- Да ли сте икада живели у некој врсти заједнице?
- Да ли сте дружељубиви? Имате ли пријатеље?
- Како би Вас пријатељи описали? А породица?
- Да ли мислите да Вас други довољно цене и вреднују?
- Шта Вам је основни проблем у односима са другима?
- Да ли умете да се изборите за оно што Вам је важно? На који начин?
- Како разрешавате проблеме?
- Ко чини Вашу породицу?
- Како видите себе (у улози родитеља, супруга/супруге, деке/баке...)?
- Да ли Вам деца помажу и на који начин?
- Да ли сматрате да сте успешни у својој улози (на послу, у породици, у друштву)?
- Да ли вас људи поштују? Шта мислите, због чега, шта то поштују код вас?
- Са ким се дружите? А с' ким се најбоље слажете?
- Да ли људи воле да се друже са Вама?
- Да ли себе процењујете као остварену особу (у којим областима да, а у којима не)?
- Ко Вас посећује?
- У каквим сте односима са члановима породице?
- Шта мислите, шта други мисле о Вама ?(да ли се то подудара са сликом коју Ви имате о себи)?
- Шта је најбоље што сте урадили у животу?
- Како изгледа Ваш дан -шта радите у току дана?
- Имате ли посете рођака, комшија, пријатеља?
- Идете ли на породична окупљања (славе, рођендани, годишњице)?
- Позивате ли рођаке да се окупе код Вас –у Вашој кући?
- Јесте ли члан неког удружења?
- Шта бисте волели да се промени (да се побољша) да би Вам дан био испуњен?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

6. Представљање у друштву

Изглед и понашање, разумевање утиска који оставља на друге; адекватност одевања у складу са годинама, полом, културном и религијском припадношћу, лична хигијена и знање и ставови о одговарајућој презентацији у различитим околностима; осећај припадности и прихваћености у оквиру породице, групе пријатеља и шире заједнице. Посебно обратити пажњу ако је присутан инвалидитет/ ометеност.

Питања:

- Да ли волите да се дружите? Имате ли много пријатеља?
- Имате ли пријатеље који су Вам важнији од породице?
- Имате ли најбољег пријатеља?
- Да ли лако склапате нова пријатељства?
- Какви су Ваши односи са родбином? Да ли се често дружите са њом?
- Како изгледа један Ваш уобичајен дан?
- Шта мислите да најбоље умете да радите?
- Да ли сами водите рачуна о личној хигијени? Ако не, ко Вам у томе помаже?
- Колико Вам је важно да сте уредни и лепо обучени?
- Ко одржава хигијену у Вашој кући?
- Осећате ли се пријатно у свом окружењу?
- Како Вас други виде?
- Како Вас прихватају у окружењу?
- Да ли прихватате сугестије других?
- Да ли имате гардеробу за у кући и ван куће?
- Како се облачите кад идете код лекара, у продавницу, код рођака, на славу?
- Да ли добијате похвале (комплименте), коментаре везане за изглед?
- Како се осећате када добијете похвалу-критику?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

7. Вештине старања о себи:

Функционалне и комуникационе способности одрасле или старе особе за бригу о свакодневним животним потребама и способност да се осигура безбедност; практичне вештине самосталног храњења и облачења, одржавање сопствене и хигијене стана, могућност самосталног кретања и снабдевања животним намирницама, способност самосталног транспорта, комуникације и располагања новцем; вештине решавања проблема, сналажење у непознатим ситуацијама, самопоуздање, иницијатива и аутономија. Посебно значајно за особе са инвалидитетом, ометене у развоју и хронично оболеле старије особе.

Питања:

- Са ким живите?
- Када би морали, да ли би могли да живите сами?
- Да ли сами водите рачуна о личној хигијени или Вам је потребна помоћ –можете ли сами да се окупате, обријете, оперете веш...?
- Да ли Вам је потребна помоћ у обављању свакодневних обавеза –облачење, храњење, прање?
- Да ли сами припремате оброке? Да ли сте у стању да сами спремате и узимате храну?
- Да ли сами одлазите у набавку?
- Шта волите да једете? Колико то себи често приуштите? Јел' беше поскупео хлеб?
- Да ли сами идете код лекара или је потребно да неко иде са Вама?
- Да ли сами набављате лекове и узимате терапију?
- Да ли сами одржавате хигијену простора у ком живите?
- Кад ходате, имате ли неке болове? Можете ли баш свуда сами да стигнете?
- Да ли сте довољно сигурни да одете сами до продавнице, пијаце, апотеке и др?
- Ко Вам помаже кад Вам затреба помоћ?
- Да ли имате персоналног асистента? Колико Вам значи његово присуство?
- Имате ли потешкоћа у куповини намирница?
- Да ли Вас брину непознате ситуације?
- Уколико имате проблем, како га решавате и на чију помоћ рачунате?
- Када примите пензију како је распоређујете, како располажете пензијом?
- Има ли ствари за које можете да кажете да сада нисте у стању да их урадите?
- Да ли одлазите у позориште? Сами или са пријатељима?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

8. Нега и безбедност која се обезбеђује у оквиру породице

Приступачност неге, задужења чланова породице око неге, присуство душевних и физичких болести, злоупотреба психоактивних супстанци, изложеност стресу, изолација, економска зависност особе или особа које су ангазоване у нези корисника. Нарочито значајно за кориснике који имају ограничену способност старања о себи.

Питања:

- Са ким живите?
- Ко у кући највише брине о Вама (о Вашим здравственим потребама, личној хигијени...)?
- Да ли сте задовољни како брину о Вама?
- Да ли је неко стално присутан уз Вас или Вас неки део дана оставља самог/саму?

- Да ли је особа која брине о Вама здрава? Да ли је особа која брине о Вама запослена?
- Да ли можете самостално да се облачите, храните, одржавате личну хигијену, узимате лекове...?
- Ко одржава хигијену простора у коме живите, ко набавља храну и лекове, ко плаћа рачуне?
- Да ли можете сигурно (слободно/самостално) да се крећете у кући/стану? Да ли су Вам доступне све просторије и сви апарати (прагови, простирке, висина елемената)?
- Да ли је прилаз згради адекватан? Степенице –лифт?
- Како се осећате?
- Какво је Ваше здравствено стање? Да ли болујете од нечега? Ако да, од чега?
- Да ли се лечите и када сте последњи пут били код лекара?
- Да ли сами идете код лекара или Вам је неопходна помоћ?
- Да ли имате неопходну здравствену документацију?
- Да ли имате изабраног лекара?
- Да ли имате прописану терапију и да ли редовно узимате лекове?
- Да ли користите нека помагала?
- Дешава ли се да заборављате?
- Да ли Вас нешто брине? Шта?
- Да ли се осећате безбедно?
- Да ли имате неке страхове?
- Шта можете сами да урадите, а шта не? У којој ситуацији Вам је потребна помоћ и каква врста помоћи? Колико често?
- Ко Вам је најближи у породици и ко Вам најчешће помаже? На који начин?
- Да ли Вас неко обилази?
- Да ли сте размишљали о услугама –геронто домаћица, туђа нега, смештај?
- Да ли имате особе од поверења? Сматрате ли да и ими треба да их упознамо, можда би било значајно?
- Да ли сте прихваћени у свом окружењу?
- Да ли имате пријатеља?
- Да ли сте у могућности за социјална дружења?
- Да ли имате телефон (мисли се на мобилни телефон)?
- Да ли неко у кући пати од физичких или душевних болести? Да ли је неко завистан од психоактивних супстанци?
- Колико сати дневно укућани раде?
- Шта Ви радите док су укућани на послу?
- Да ли њихово одсуство утиче на Вас и Ваше потребе –да ли сте у стању да сами узмете терапију, спремите оброк...?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

II РАНИ РАЗВОЈ И ЊЕГОВ УТИЦАЈ НА АКТУЕЛНО ФУНКЦИОНИСАЊЕ

Попуњава се уколико је значајно за корисникове актуелне потребе и односи се на период од рођења до позне адолесценције.

1. Ток развоја

Одређује се као уредан, постојање застоја/ ометености или напредан, где се могу идентификовати и посебне способности и таленти.

Питања:

- Када сте рођени? Који сте дете по реду рођења у породици?
- Да ли се сећате свог детињства (колико) –сећате ли се шта су Вам причали: када сте проходили, када сте проговорили...?
- Шта бисте могли да нам кажете о свом детињству?
- Да ли је било проблема , болести...? Шта се тад дешавало?! Колико је то трајало?
- Да ли је сматрате да то има везе-утицаја на садашњу ситуацију?
- Са ким сте одрастали?
- Какви су били Ваши родитељи према Вама?
- Да ли су били строги или попустљиви и благи? Да ли су Вас често кажњавали?
- Како сте се слагали у породици?
- Да ли је неко у породици био насилан?
- Да ли је неко у породици имао проблема са алкохолом или дрогом?
- Да ли сте за нешто били посебно талентовани?
- Јесте ли имали надимак? Како вас сада зову? Како сте надимак добили?
- Да ли сте некада направили прекршај (били у сукобу са законом)?
- Како сте то доживели? Како сте се осећали? Да ли је и како то утицало на Вас?
- Да ли сте имали нечију подршку и помоћ?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

2. Значајни догађаји током раног развоја

Сепарације, хоспитализације, губици, миграције, доживљено насиље, покушаји суицида, сукоб са законом; утицај тих искустава на корисника.

Питања:

- Да ли је било неких догађаја у Вашем животу за које сматрате да су утицали на Ваше садашње стање?

- Да ли сте били одвојени од породице због различитих животних ситуација? У ком периоду свог живота, колико дуго и како је то утицало на Вас?
- Да ли сте живели сами, у ком периоду живота и колико дуго?
- Да ли сте боловали, од чега и да ли је то захтевало болничко лечење, односно дуже лечење?
- Да ли сте имали операције или повреде?
- Да ли сте имали неких смртних случајева у породици ваших ближих сродника? Да ли сте са том особом Ви били блиски и како је на Вас утицао тај губитак? Да ли сте се селили или мењали место боравка? Да ли је селидба изазвана променом радног места – вољна или невољна селидба?
- Са колико година сте изгубили родитеље? Како је то утицало на Вас, на Ваша осећања, на Ваше расположење? –
- Са ким сте живели као дете?
- Да ли сте живели заједно или сте се раздвајали?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

3. Здравље током раног развоја

Физичке и душевне болести, здравствана стања или поремећаји који су постојали током развоја и могу бити од утицаја на актуелно функционисање корисника.

Питања:

- Да ли је неко од чланова породице имао душевних болести или неких заразних болести?
- Како сте се односили према болести тих чланова -да ли сте то крили од околине, да ли је то била тајна?
- Да ли сте као дете боловали од тежих болести? Ако јесте, од којих и да ли сте се болнички лечили? Да ли сте користили неку терапију?
- Да ли је до сада било неких сметњи у вашем здрављу?
- Да ли је било болести у оквиру уже и шире породице?
- Какво је здравствено стање осталих чланова породице?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

4. Школовање

Редовност и ток школовања, формална и неформална образовна искуства и постигнућа.

Питања:

- Да ли сте на време кренули у школу, да ли сте је редовно похађали и шта сте завршили?
- Какав сте успех имали?
- Сећате ли се свог поласка у школу?
- Да ли су Вам искуства из детињства значила у животу?
- Шта сте по образовању, чиме сте се бавили у активном периоду живота и када сте се пензионисали (основ пензије)?
- Да ли сте се дружили са другом децом у школи?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

5. Однос са родитељима/стратељима и другим значајним особама

Значајни прошли односи и њихов утицај на развој корисника. Посебно забележити занемаривање или злостављање током развоја, одвајања и губитке, смрт родитеља, брата/сестре, смештај у институцију или другу породицу, успостављање односа са подржавајућим одраслим који није родитељ.

Питања:

- Ко је све чинио Вашу породицу?
- Какав је био Ваш однос са родитељима? Да ли сте са оба родитеља имали исти однос или сте са једним од родитеља били блискији?
- Како су се родитељи међусобно лепо слагали?
- Да ли је у Вашој породици било проблема, свађа, насиља и како сте то решавали?
- Да ли имате брата или сестру? Како бисте описали свој однос са њима?
- Какав је Ваш однос са другим сродницима и са другим, Вама значајним особама?
- Ко Вам је, осим родитеља, био значајан у периоду одрастања?
- Како су се понашали према Вама у породици где сте одрастали?
- Кога сте уважавали и да ли су Вас и Ваше жеље уважавали?
- Како су Вас кажњавали?
- Памтите ли тренутке физичког кажњавања, када и због чега? Ако је било, ко Вас је штитио?
- Како су се Ваши родитељи бринули о Вама (какво је било Ваше детињство)?
- Са ким сте у контакту (са ким сте посебно блиски)?
- Да ли се неко налази, или је био, на смештају у установи или другој породици?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

III ПОРОДИЧНИ И СРЕДИНСКИ ФАКТОРИ

1. Породична историја и функционисање

Генетски и психосоцијални фактори. Структура породице, значајне промене у саставу породице или домаћинства, квалитет и квантитет односа појединих чланова породице са корисником, ранија искуства чланова породице, животни догађаји и њихово значење за чланове породице, корисниково место у породици. За прикупљање ових информација је корисно изградити и породични генограм.

Питања:

- Ко чини Вашу породицу и ко актуелно живи са Вама? Од када живите сами? Где живе остали чланови породице?
- Како бисте описали односе у својој породици?
- Како процењујете свој однос са члановима породице? Како се слажете са супружником/супругом, са децом и другим члановима породице?
- Какви су односи међу члановима породице?
- Да ли остварујете контакте са члановима породице и у којој мери?
- Да ли је било неких значајнијих промена или догађаја који су утицали на промену односа? Како је ко одреаговао на те промене?
- Да ли постоји неко са ким сте прекинули контакте и зашто?
- На кога сте највише упућени и због чега (који су разлози да се ослањате највише на ту особу)?
- Како видите своје место у породици?
- Да ли учествујете (да ли сте учествовали) у доношењу породичних одлука и на који начин?
- Како се у Вашој породици решавају проблеми?
- Да ли је у породици било хроничних болести, болести зависности, напуштања породице, губитака?
- Да ли је неко у породици био или јесте у сукобу са законом?
- Да ли поседујете стамбену и економску независност и уколико не да ли добијате подршку од чланова породице?
- Које догађаје издвајате као јако битне у свом животу а који су утицали на Ваш актуелни проблем/стање? Шта Вас сад највише брине у вези са проблемом који имате?
- Чег се радо сећате?
- О којим догађајима не волите да причате?
- Шта је по Вама најважније за Вашу породицу?
- Који догађај ћете најдуже памтити?
- По Вашем мишљењу, који су значајни догађаји из живота Ваше породице?
- Да ли је неки догађај био прекретница у животу породице?
- Да ли је било значајнијих промена у саставу породице?

- Да ли имате неког од ближних сродника (рецимо, брата/сестру) са којима сте блиски и на које се можете ослонити?
- Кога бисмо могли да позовемо и укључимо у поступак?
- Да ли сте изгубили неку посебно значајну особу?
- Да ли је било неких тужних или срећних догађаја који су посебно утицали на Ваш живот?
- Да ли Ваша породица одувек живи у овом месту или сте се доселили?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

2. Комуникација, емоционална подршка и размена

Односи се на квалитет комуникације и подршке чланова породице, способност решавања проблема и начин понашања у конфликтним ситуацијама. Идентификовати посебне проблеме које испољавају поједини чланови породице, њихов ток, трајање и утицај на задовољавање потреба и проблеме корисника.

Питања:

- Како бисте описали односе у својој породици?
- Са ким у породици имате близак однос?
- Како се према Вама односи супруг/супруга -да ли постоји насиље? Да ли Вас он/она вређа, виче на Вас? Опишите ваш однос!
- Како се односе остали чланови породице према Вама?
- Да ли разговарате у породици о проблемима, очекивањима, емоцијама?
- Да ли постоји међусобно разумевање?
- Да ли се поштујете међусобно?
- Шта се дешава ако се не слажете? Око чега се најчешће не слажете?
- Како решавате проблеме у породици?
- Да ли можете слободно да разговарате о свему са члановима породице?
- Ко Вас најбоље разуме у породици (посебно када имате проблем)? Кога Ви најбоље разумете?
- Од кога у породици очекујете помоћ и подршку и зашто?
- На чију помоћ не рачунате?
- Ко у Вашој породици доноси одлуке?
- Да ли се одлуке поштују?
- Ко одређује правила у породици?
- Од чега Вас је страх и како са тим излазите на крај (од кога тражите помоћ)?
- Да ли неко од чланова породице претерано пије?
- Јел' неко неког, не дај Боже, малтретира у вашој породици? Шта се дешава? Како то изгледа?
- Да ли неко од чланова породице пати од душевне болести и да ли је неко у сукобу са законом?

- Ко Вам од чланова породице долази и колико често? Да ли Вам помаже у набавци, спремању куће, одласку код лекара? Да ли разговарате телефоном и колико често?
- Са ким се најчешће виђате?
- О чему причате?
- Да ли Вас питају за мишљење?
- Како се обично заврши разговор о проблему?
- Чије понашање Вам се не свиђа у таквим ситуацијама, а шта мислите о свом понашању?
- Видите ли још неки проблем у својој породици сем овог о коме говоримо? Види ли још неко тај проблем? Колико дуго то траје?
- Да ли постоје проблеми који Вас оптерећују, а о којима нерадо говорите?
- Да ли је у Вашој породици било развода бракова?
- Да ли је неко из Ваше породице скорије засновао заједницу и отишао?
- Да ли се скорије родило дете у Вашој породици? Шта је то за Вас значило -како је то на Вас утицало?
- Шта је разлог да сада желите смештај у дом, а пре пола године о томе нисте размишљали?
- Шта можете самостално да урадите, а за шта Вам је неопходна помоћ?
- Да ли сами одлазите у посете код пријатеља (рођака)? Да ли Вас они посећују и колико често?
- Да ли идете у клуб?
- Имате ли пријатеље?
- Каква је Ваша комуникација са социјалном средином ? Како се укључујете у живот заједнице?
- Са ким имате успостављене најбоље односе –ко Вас воли, кога Ви волите?
- Са ким се слажете боље, са ким слабије?
- Са ким идете код лекара? Ко Вам спрема храну? Ко иде у набавку? Ко Вам помаже у обаваљању свакодневних послова?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

3. Подршка шире породице

Приступачност подршке рођака који имају утицаја на корисника и чланове његове уже породице, било да су непосредно присутни или су географски удаљени. Њихова улога и значај за корисника и друге чланове породице. Подршка чланова породице може бити емоционална, информативна или конкретна. Природа односа се означава као блискост или критицизам, док је смер подршке обостран, од шире породице ка породици корисника и од породице корисника ка широј породици.

Питања:

- Да ли имате сроднике?
- У каквим сте односима са њима?
- Где живе Ваши сродници -да ли живе у истом месту где и Ви?
- Да ли Вас обилазе и колико често?
- Ко Вас од сродника најчешће обилази?
- Да ли сродници позивају Вас у госте и колико често идете?
- Са којим сродницима најчешће одржавате контакте?
- Да ли Вам је потребна нека врста њихове помоћи и која?
- Да ли Вам помажу и на који начин?
- Да ли они то чине самоиницијативно или морате да их зовете?
- Да ли им плаћате за услуге и колико?
- Да ли Вас неко од сродника новчано помаже?
- Ко Вас од сродника пита за здравље?
- Упражњавате ли неке заједничке активности и колико често?
- Кога бисте од шире породице волели чешће да виђате?
- Са ким највише волите да попричате о својим проблемима?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

4. Социјална подршка (ванпородична) и учешће у заједници

Разматрање ширег контекста суседства и заједнице и њихов утицај на корисника и породицу. Укључује и степен породичне интеграције односно изолације, вршњачке и пријатељске односе у социјалној мрежи.

Питања:

- Да ли имате комшије и у каквим сте односима са њима?
- Да ли Вас обилазе?
- Да ли Ви идете код њих у посету и колико често?
- Да ли тражите помоћ од својих комшија?
- Са ким из комшилука пијете кафу?
- Да ли Вам неко из комшилука прави друштво када сте сами?
- Како се осећате када поразговарате са неким из комшилука?
- Колико често се дружите са комшилуком?
- Да ли излазите сами у шетњу по комшилуку?
- Колико често Вас посећују пријатељи и сродници?
- Да ли Ви одлазите код њих и колико често?
- Када сте последњи пут били са пријатељима, сродницима и комшијама?

- Да ли Вас пријатељи, сродници и комшије позивају на славе, рођендане и друге значајне догађаје и да ли идете?
- Шта Вам се не допада код њих?
- Да ли се осећате изоловано или усамљено на било који начин?
- Да ли се бавите неком друштвеном активношћу (шах, хеклање...)?
- Са ким можете слободно да разговарате о својим проблемима?
- Ко Вам је блиска особа ван породице?
- Да ли Вам помаже и у којим ситуацијама?
- Колико Вам је доступна та особа (телефон/посете)?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

5. Ресурси заједнице

Постојање, приступачност и могућност коришћења свих приступачних средстава, објеката и службе у средини корисника и њихов утицај на корисника и чланове породице; службе примарне здравствене заштите, обданишта, школе, верски објекти, транспорт, снабдевеност и приступачност продавница и места за одмор и рекреацију. Посебно важно за одрасле особе са инвалидитетом и старе кориснике који имају смањењу способност за старање о себи.

Питања:

- Да ли живите у граду или на селу?
- Да ли у близини имате амбуланту, Дом здравља, апотеку, клуб за стара лица, дневни боравак?
- Да ли користите превоз када идете код лекара? Колико често иде аутобус?
- Да ли увек налазите лек у апотеци?
- Да ли Вас обилази Геронтолошка служба и да ли Вам је у близини ЦСР?
- Да ли Вам је близу продавница, пијаца, пошта, црква, библиотека и друге институције које су Вам потребне?
- Да ли имате такси службу у близини?
- Да ли Вам нешто представља потешкоћу у обављању кућних послова (припрема хране, одржавање простора, набавка)?
- Колико често излазите из куће и који су поводи (здравствене потребе, рекреација, социјалне навике, религија)? Када сте последњи пут изашли из куће?
- Да ли у Вашем месту постоје нека удружења и клубови? Да ли сте њихов члан? Да ли учествујете у њиховом раду?
- Постоје ли неке услуге у Вашој заједници (помоћ у кући...)?
- Да ли сте Ви корисник неког права и ако јесте како сте задовољни услугом?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

6. Стамбена ситуација

Основне карактеристике и опрема животног простора, што се сагледава у складу са специфичним потребама одраслог или старог корисника и других чланова породице; унутрашњост, спољашњост и непосредно окружење домаћинства. Основна опрема подразумева воду, грејање, санитарне услове, опремљеност за припремање хране, место спавања укућана, хигијена, безбедност. Све се процењује кроз степен њиховог утицаја на негу корисника који има ограничене способности да се стара о својим свакодневним потребама.

Питања:

- Да ли имате решено стамбено питање?
- У чијем је власништву овај простор у коме живите?
- Да ли у згради постоји лифт?
- Да ли је прилаз стану/кући адекватан –да ли у стан/кућу улазите право са улице?
- Да ли је стан/кућа приступачан Вама за прилаз?
- Колика је величина простора, број и распоред просторија?
- Колико вас живи у стану/кући? Да ли свако има неки свој 'кутак'?
- Да ли имате струју, воду, тоалет, остале санитарије? Како се грејете?
- Можете ли сами да користите тоалет?
- Да ли поседујете телефон?
- Да ли сте мењали намештај и зашто? Ко је иницирао замену?
- Да ли сте задовољни простором у коме живите и како је опремљен?
- Можете ли да кажете да је насеље у коме живите безбедно?
- Шта Вам је о овом моменту најпотребније?
- Да ли имате своју собу?
- Да ли Вам је соба топла и осветљена?
- Да ли је опремљеност простора адекватна?
- Да ли домаћинство поседује шпорет, фрижидер, машину за прање веша?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

7. Запосленост

Да ли је корисник запослен или је то био током активног радног века, ко је запослен од чланова породице, сталност и врста запослења, радно време укућана, организација домаћинства у односу на радно време, утицај на корисникове породичне и друге улоге или негу која је потребна кориснику. Начин на који корисник, односно чланови породице доживљавају своју запосленост, односно незапосленост.

Питања:

- Да ли сте у радном односу? Чиме се бавите? Где сте запослени?
- Да ли сте задовољни својим радним местом и приходима?
- Ако сте у пензији, чиме сте се бавили током активног периода свог живота?
- Да ли су чланови Ваше породице у радном односу?
- Колико су задовољни (да ли им је посао сигуран, приходи редовни и довољни)?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

8. Приходи породице:

Приступачност новчаних или других средстава у одређеном временском периоду; довољност прихода за задовољење потреба породице, приступачност разним врстама материјалних помоћи и начин трошења приступачних прихода; да ли постоје финансијске тешкоће породице које утичу на корисника, или у којој мери корисник доприноси финансијским тешкоћама породице.

Питања:

- Да ли имате лични приход (пензија)
- Имате ли уговор о доживотном издржавању – са ким, ...?
- Да ли додатно зарађујете новац (наднице, хонорари)?
- Колики су Ваши приходи?
- Да ли приходе примате редовно?
- Како још приходујете? Ко Вам помаже?
- Да ли је ваш приход довољан за Ваше потребе?
- Колики су приходи чланова Ваше породице?
- Коју врсту помоћи очекујете и од кога?
- Да ли сте корисник социјалних давања? Ако јесте, да ли су та давања довољна за задовољење потреба?
- Да ли имате нека новчана потраживања?
- Да ли дајете пензију неком од укућана?
- Тражите ли новац на зајам?
- Дајете ли новац на зајам некоме?
- Ко плаћа рачуне у кући?
- На шта трошите новац?
- Да ли некоме дугујете новац?
- Да ли имате довољно новца за све ваше потребе? За све што волите?
- Да ли сте у последње време имали неких непланираних, ванредних трошкова?
- Од чега се издржавате (имате ли имовину, уговор)?
- Ко Вам подиже пензију?

- Ко располаже Вашом пензијом?
- Имате ли довољно за живот од своје пензије?

... Питања која сте ви из ваше праксе препознали као корисна:

Као што се види, питања која су наведена преплићу се, и одговор на једно питање може дати информације за многе подобласти процене.

Важно је да разговор са корисником тече лагано, логично, као и да је стручни радник искрено и стварно заинтересован. Треба имати стрпљења и саслушати њихове приче, уз благо усмеравање може се добити пуно спонтаних, а корисних података.

Такође, кроз стрпљив разговор, и око теме коју корисник „воли“ – његове „ области интересовања“ - лакше се добијају одговори на питања, односно стручни радник лакше долази до потребних података.

- **Литература:**

- ADAHPT Case Management Model, 2010
- Ajduković M, Urbanc K, Integrirajući pristup u socijalnom radu kao kontekst razumijevanja individualnog plana skrbi, Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada, 2009
- Ajduković, M. & Urbanc, K. (2009). Čačinović Vogrinčić, G., Kobal, L., Mešl, N. & Možina, M. (2007). Integrirajući pristup u socijalnom radu kao kontekst razumijevanja individualnog plana skrbi. Ljetopis socijalnog rada, 16 (3), 505- 535. Uspostavljanje suradnog odnosa i osobnog kontakta u socijalnom radu. Zagreb: Biblioteka socijalnog rada.
- Alfredson T, John Hopkins University, Baltimore, Maryland, USA and Cungu A., Negotiation Theory and Practice, A Review of the Literature Agricultural Policy Support Service, Policy Assistance and Resource Mobilization Division, FAO, Rome, Italy,
- American Academy of Child and Adolescent Psychiatry. (2007). Practice parameter for the assessment of the family. Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 46(7), 922-937
- Asocijacija centara za socijalni rad (2012), Procena stanja primene pravilnika o organizaciji, normativima i standardima rada centara za socijalni rad Iz perspektive stručnjaka centara za socijalni rad,
- Bandura and Walters (1963), Social Learning Theory,
- Barrett, J., Selak-Živković, A., Wainwright, J. & Wolstenholme, C. (2009). CZSS: Novi smjer razvoja. Nacrt priručnika
- Beker, K., Milojević, N. Zavišić, V. (2009). Deca sa smetnjama u razvoju - od pasivnih primalaca/-teljki usluga do aktivnih učesnika/-ca u životu zajednice – Izveštaj. Pančevo: Inicijativa za inkluziju Veliki mali.
- Berger J., Treći roditelj, Novi pravci grupne psihoterapije, Nolit
- Brkić, M. Metod vođenja slučaja, istine i zablude
- Child, Youth and Family, Wellington, Working together to keep children and young people safe
- Department of health and human services, Washington DC, (2012), Preventing Child Maltreatment and Promoting Well-Being: A Network for Action,
- Department of Health, Department for Education and Employment, Home Office (2000). Framework for the Assessment of Children in Need and their Families, London, The Stationery Office
- Dr. Nikola Rot, Osnovi socijalne psihologije, Socijalizacija, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
- Društvo socijalnih radnika australije (2004), Definicija metode vođenja slučaja
- Evans F, Motivacija, Nolit
- Fleisher P, LICSW and Henrickson M, M.S.W., Ph.D., Towards a Typology of Case Management

- Galambos C, DSW, Watt J.W, PhD., Anderson K, PhD, and Danis F, PhD Ethics Forum: Rural Social Work Practice, Maintaining Confidentiality in the Face of Dual Relationships,
- Gavrilov-Jerković, V. (2007). Relation between stages of change and motivation in the treatment of psychiatric patients. *Psihologija*, 40, 2, 51-64.
- Gurman&Kniskern, Brunner/Mazel, Handbook of family Therapy, Volume II, , Publishers, New York
- Howe D, (1997), Uvod u teoriju socijalnog rada, Beograd
- International Social Worker's Federation (2001). [http://www.eassw.org/ definition.asp](http://www.eassw.org/definition.asp), (5.1.2010.)
- Klapčić, B. (2010). Reforma sustava socijalne skrbi – iskustva psihologa. *Psiholog-hrvatski psihologijski magazin*, 11 (3-4), 62-66
- Kletečki Radović, M. (2008). Teorija osnaživanja u socijalnom radu, *Ljetopis socijalnog rada*, 15 (2), 215-242.
- Krgović T, dr. Milovanović M, Centri za socijalni rad, Nastanak-praksa-perspektiva
- Lawler, J. & Harlow, E. (2005). Postmodernization: A phase we're going through? *Management in social care. British Journal of SocialWork*, 35, 1163-1174.
- Madurai Institute of Social Sciences, Social Case Work,
- Managing risk and minimizing mistakes in services to children and families, *Children and families' services report 6*
- McNeill F.& Weaver B, Changing Lives? Desistance Research and Offender Management, Glasgow School of Social Work & Scottish Centre for Crime and Justice Research Universities of Glasgow and Strathclyde
- Mekgark H, razvoj i promena, Nolit
- Miller,W,R & Rollnik,S.(1991) - „Мотивациони интервју: Припремање људи за промену“)
- Miley, K. K., O'Melia, M. & Du Bois, B. (1995). *Generalist social work practice*. Needham Heights: Allyn and Bacon.
- Milosavljević M, Brkić M, (2010) *Socijalni rad u zajednici*, Beograd,
- Mitić, M. (2011). Deca sa smetnjama u razvoju, potrebe i podrška, *Familia*, Republički zavod za socijalnu zaštitu
- NASW Standards for Social Work Case Management, Prepared by the Case Management Standards
- National Association of Social Workers, *N A S W S t a n d a r d s f o r Social Work Practice i n H e a l t h C a r e S e t t i n g s*,
- National Council of Social Service (2004) *CASE MANAGEMENT SERVICE - A GUIDE FOR SERVICE PROVIDERS*,
- Negotiating agreement without giving in (pp. 9, 13). New York: Penguin Books.
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods* (2nd ed.). Newbury Park, CA: Sage.
- Payne M., (2000) *Politika vođenja slučaja i socijalni rad*,
- Pravilnik o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad, *Službeni glasnik RS*, 59/08.
- Pregovaranje i pregovaračke vještine, (2006), Priručnik, Podgorica,

- Pristup metodi voditelja slučaja orijentisan ka korisniku (rad pripremljen za CBR konferenciju, Halong, Vijetnam 02.-03.04.2010.)
- Prochaska JO and DiClemente CC (1984) *The Transtheoretical Approach: Towards a Systematic Eclectic Framework*. Dow Jones Irwin, Homewood, IL, USA
- Program Europske unije za Hrvatsku (2012), Nove radne metode Hrvatskog zavoda za zapošljavanje i centara zasocijalnu skrb u radu sa ženama u nepovoljnom položaju na tržištu rada, Praktični alati za korištenje
- Rengasamy S., *Theories of Social Work*, Madurai Institute of Social Work
- Republički zavod za socijalnu zaštitu (2013). Analiza izveštaja o radu centara za socijalni rad u Srbiji za 2012. godinu, Beograd.
- S. Rengasamy, *Assessment, Planning Interventions and Supervision*, Youth justice board
- Saleebey, D. (1997). *The Strength Perspective in Social Work Practice*. New York: Longman.
- Serafino, E.P. (2006) *Health Psychology – Biopsychosocial Interaction*. John Wiley, New York
- Stakić Đ. I dr., (2005), *Etičke dileme i izazovi socijalnog rada*, MINRZS
- Urbanc K, Ajduković M, Novi model rada centara za socijalnu skrb: izazovi i preporuke; Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
- Urbanc, K. & Kletečki Radović, M. (2007). Aktivno učenje i kritičko mišljenje u kontekstu supervizijskog, edukacijskog i pomažućeg
- Urbanc, K., Kletečki Radović, M. & Delale, A. (2009). Uključivanje i osnaživanje korisnika tijekom terenske prakse studenata socijalnog rada. *Ljetopis socijalnog rada*, 16, 2, 395 - 424.
- Watzlawick, P. Bavelas J, Jackson D., *Pragmatics of human communications, a study of interactional patterns, pathologies and paradoxes*,
- Wolpert, R. (2002). Assessing parenting capacity guidelines. *OACAS Journal*, 46(1), 17-22.
- Woodcock, J. (2003). The social work assessment of parenting: An exploration. *British Journal of Social Work*, 33(1), 87-106.
- Work Group Approved by the NASW Board of Directors, June 1992
- Zakon o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana, Službeni glasnik Republike Srbije, broj 36/91 i.84/04.
- Žegarac N, Džamonja-Ignjatović T., Brkić M. (2008). Znanja i veštine za vođenje slučaja u socijalnoj zaštiti, Priručnik za program obuke.
- Žegarac, N, Džamonja-Ignjatović T, (2010) *Instrumenti procene u socijalnoj zaštiti*, Društvo psihologa Srbije